

100 ÉVE JELENT MEG
A KASTÉLY
1926–2026

KAFKA

A KASTÉLY

SZÁZ ÉVE KERESSÜK
A BEJÁRATOT

„A kastély nem ad válaszokat.
Csak kérdéseket hagy ránk –
és egy utat, amelyen érdemes továbbmenni.”

TÖRTÉNET, ÉRTELMEZÉS
ÉS MAI ÜZENET

Kafka — A kastély: Száz éve keressük a bejáratot

© Háttérgyár, 2026

Minden jog fenntartva.

Kiadó: Háttérgyár

Kiadás éve: 2026

hattergyar.hu

Ez a mű szerzői jogi védelem alatt áll. Részleteinek bármilyen formában való sokszorosítása, terjesztése vagy nyilvánosan elérhetővé tétele a kiadó előzetes írásbeli engedélye nélkül tilos.

Tartalom

Előszó – Miért A kastély, és miért éppen most?	5
Prológus – Fölnézni a semmibe	7
I. rész – Hogyan született meg Kafka világa?	9
1. Prága gyermeke	9
2. Az apa árnyékában	11
3. A hivatalnok, aki éjszaka író lett	13
4. Az éjszaka, amikor író lett	15
5. Felice Bauer és a szerelem pere	17
6. A per – A kastély előszobája	19
II. rész – Egy világ szétesik	21
7. Háború, hivatal és összeomló Monarchia	21
8. A test kimondja az ítéletet	23
9. Milena – A nő, aki értette Kafkát	25
10. Menekülés a hegyek közé	27
III. rész – A kastély	28
11. A férfi, aki felnézett a semmibe	28
12. A falu, amelyből nem vezet út fölfelé	30
13. A hatalom, amely mindenütt van és sehol sincs	32
14. K. – Hős, csaló vagy megszállott?	34
15. Frieda, Olga és Amália – Nők a kastély árnyékában	35
16. Barnabás és az üzenetek problémája	37
17. A kastély mint szerelem, szexualitás és hatalom	39
18. Miért maradt befejezetlen?	40
IV. rész – Kafka halála és A kastély születése	42
19. „Égess el mindent”	42
20. Max Brod engedetlensége	46
21. Melyik A kastély az igazi?	51
V. rész – Száz év A kastélyban	55
22. Istentől a bürokráciáig – Mit jelent a kastély?	55

23. A próféta, aki nem volt próféta	61
24. Amikor egy író neve melléknévvé válik	65
25. Kafka magyar hangja – Rónay György A kastélya	70
26. Száz év után még mindig nem jutottunk be	74
Epilógus - Az út, amely nem vezet a kastélyhoz	80
Függelék	82
Franz Kafka élete évszámokban	82
Kafka fontosabb művei – eredeti és bevett magyar címekkel	86
Ki kicsoda A kastélyban?	87
A kastély kéziratának és kiadásainak rövid története	90
Kafka Prágája – fontosabb helyszínek	91
Jegyzetek és források	93
Felhasznált és ajánlott irodalom	103
Alapvető könyvforrások	103
Kézirat-, kiadás- és fordítástörténet	104
A kastély értelmezéséhez	105
Intézményi és digitális források	106
Forráskezelési megjegyzés	107

Előszó - Miért A kastély, és miért éppen most?

1926-ban, két évvel Franz Kafka halála után jelent meg Münchenben a Kurt Wolff Verlagnál A kastély. A könyv nem volt kész. Szerzője nem véglegesítette a fejezetek egészét, nem jutott el a tervezett befejezésig, és életében egyetlen olvasó sem találkozhatott vele nyomtatásban. Az első kiadást Max Brod rendezte sajtó alá, ugyanaz a barát, akit Kafka arra kért, hogy halála után semmisítse meg kéziratának nagy részét. A modern irodalom egyik legismertebb regénye tehát már megszületése pillanatában két ellentmondásból állt: egy befejezetlen műből lett klasszikus, és egy megsemmisítésre szánt kéziratból világirodalmi örökség. 1

2026 ezért nem egyszerűen kerek évforduló. A kastély száz éve folyamatosan új alakot vesz fel. Olvasták vallási példázatként, az ember és Isten távolságáról szóló történetként, a modern bürokrácia lidércnyomásaként, az idegen ember befogadásának kudarcaként, a hatalom, a szexualitás és a társadalmi hierarchia regényeként. A 20. század diktatúrái után sokan próféciát láttak benne, a 21. század digitális rendszereiben pedig újra ismerősnek hat K. helyzete: valahol született egy döntés, de nem tudjuk, ki hozta, milyen szabály alapján, és kihez lehet fellebbezni. A német Wallstein Verlag éppen a centenáriumra készíti Reiner Stach új, kommentált kiadását, amely 2026. szeptember 2-ára várható. 2

Ez a könyv azonban nem A kastély „megfejtésére” vállalkozik. Éppen ellenkezőleg: arra próbál választ találni, hogyan jött létre egy olyan mű, amely egy évszázad alatt sem engedte, hogy egyetlen értelmezés birtokba vegye. Ehhez végig kell járnunk Kafka életét, de nem egyenletes tempóban. Gyermekkor, a prágai német-cseh-zsidó világ, apjához fűződő viszonya, biztosítói munkája, Felice Bauer és Milena Jesenská, az első világháború és a tuberkulózis mind fontosak. A könyv súlypontja mégis 1922: az a néhány hónap, amikor Kafka egy havas hegyi üdülőhelyen nekikezdett K. történetének, majd Prágában és vidéki pihenőhelyeken tovább építette azt a falut, amely fölött a kastély egyszerre van jelen és marad megközelíthetetlen.

A legfontosabb életrajzi támasz Reiner Stach háromkötetes Kafka-életrajza. A korai éveket, az 1910–1915 közötti döntő alkotói időszakot, valamint az 1916–1924 közötti utolsó éveket külön kötetben rekonstruáló munka nem legendát akar gyártani Kafkából, hanem visszahelyezi őt a családba, a hivatalba, a prágai utcákra, a Monarchia társadalmába és a korszak technikai világába. Mellé kerül Max Brod kortársi tanúsága, Kafka naplója és levelezése, a Cambridge Companion és James Rolleston tanulmánykötete, valamint a modern kézirat kutatás. A Bodleian Library őrzi Kafka fennmaradt papírjainak többségét, köztük A kastély hat kéziratfüzetét is. 3

A magyar olvasó helyzete különösen érdekes. A kastély magyar nyelvű történetét hosszú évtizedek óta Rónay György fordítása határozza meg. Amikor ebben a könyvben K. falujáról, a kastélyról, Klammról, Friedáról, Barnabásról vagy Amáliáról beszélünk, nem pusztán Kafka német mondatait idézzük fel, hanem azt a magyar nyelvet is, amelyben több nemzedék találkozott velük. Ezért a regény elemzésekor következetesen a bevett magyar műcímeket és Rónay György fordításának terminológiáját használjuk.

Prológus - Fölnézni a semmibe

Késő este van. A falu hó alatt fekszik. Az érkező idegen megáll a fahídon, és felfelé néz. A kastélyból semmi sem látszik. Nincs fény, amely megmutatná, hol van az épület, nincs körvonal, amelyhez igazodni lehetne. Rónay György fordításának híresen tömör megoldása szerint K. „fölnézett a semmibe”. A jelenet néhány sor alatt mindent megtesz, amit A kastély majd több száz oldalon át újra és újra végrehajt: célpontot nevez meg, aztán megvonja a látványt; hatalmat tételez, aztán elrejt a hatalom hordozóját; utat ígér, aztán bizonytalanná teszi, merre vezet. 4

K. szállást keres, lefekszik egy szalmazsákra, és szinte azonnal kiderül, hogy itt még az alváshoz is engedély kell. A falut a kastély birtokának tekintik. Egy hivatalnok fia felébreszti, és közli vele, hogy engedély nélkül nem tartózkodhat ott. K. erre azt állítja, hogy ő a földmérő, akit

maga a gróf hívatott. Telefonálnak. Először az érkezésének semmi nyoma. Aztán újabb hívás jön: mégis várják. Már az első jelenetben megjelenik az egész regény logikája. A rendszer cáfol és megerősít, de egyik válasz sem teremt bizonyosságot. Az információ mindig valahonnan máshonnan érkezik, mindig közvetítőn keresztül, és mire eljut K.-hoz, már nem tudni, mit jelent pontosan.

Másnap reggel a kastély végre látható. Nem romantikus lovagvár, nem pompás palota, hanem házakból összenőtt, sivár épülettömeg. K. elindul felé. Az út közel megy hozzá, majd elkanyarodik, és hiába halad tovább, nem közelít. A hétköznapi geometria felmondja a szolgálatot. A faluban lehet járni, a kastélyt lehet nézni, a kastélyról lehet beszélni, a kastély embereivel akár találkozni is lehet – csak éppen a kastélyhoz nem lehet eljutni.

Ebben a világban nem az a legijesztőbb, hogy minden ajtó zárva van. Sok ajtó nyitva áll. K. bejut fogadódba, családok otthonaiba, iskolába, hivatalnokok szobáiba. Üzeneteket kap. Telefonálhat. Beszélhet olyan emberekkel, akik beszéltek Klamm-mal vagy legalább látták őt. A rendszer tehát nem egyszerűen elutasítja. Inkább folyamatos kapcsolatot tart fenn vele, miközben nem adja meg azt az egyetlen dolgot, amelyet kér: helyzetének világos elismerését.

A kastély száz éve azért nyugtalanító, mert K. problémája nem egzotikus. Az olvasó hamar megérti a mozdulatot: kérvényt beadni, választ várni, újabb osztályhoz kerülni,

megtudni, hogy az előző levél nem volt határozat, csak tájékoztatás; kapcsolatot keresni valakihez, akinek talán van kapcsolata valakihez, aki illetékes lehet. Kafka regénye azonban ezt az ismerős helyzetet addig tisztítja minden konkrét magyarázattól, amíg a bürokratikus kellemetlenségből egzisztenciális tér lesz. A kérdés többé nem az, hogy mikor kapja meg K. az engedélyt. Hanem az: ki mondhatja meg egy embernek, hogy jogosan van-e ott, ahol él?

I. rész - Hogyan született meg Kafka világa?

1. Prága gyermeke

Franz Kafka 1883. július 3-án született Prága óvárosában, Hermann Kafka kereskedő és Julie Löwy első életben maradt fiaként. A várost egyszerre több kulturális tér szelte át. A lakosság nagy többsége csehül beszélt, a német nyelvű közösség azonban még mindig erős intézményekkel, iskolákkal, sajtóval és színházzal rendelkezett. A zsidó polgárság jelentős része a német kultúrához kapcsolódott, miközben mindennapi életét cseh környezet vette körül. Kafka német iskolába járt, németül írt, jól beszélt csehül, és felnőttként egyre intenzívebben próbálta megérteni saját zsidó örökségét. Ezt a hármas helyzetet később könnyű volt valamiféle eleve elrendelt „idegenségként” leírni, de Stach

óvatosságra int: Kafka nem kívülről szemlélte Prágát, hanem nagyon is része volt a város társadalmi életének. 5

A Kafka család története a 19. századi közép-európai társadalmi mobilitás története is. Hermann Kafka falusi, szegény családból indult, majd Prágában divatáru-kereskedést épített fel. Saját életét kemény munkával megszerzett felemelkedésnek látta, és gyermekeitől azt várta, hogy értsék ennek árát. Franz viszont már egy olyan polgári világba született, ahol volt cseléd, iskola, egyetem és választási lehetőség. Ugyanaz a családi siker tehát az apának hőstörténet, a fiúnak nyomás volt. Max Brod korai életrajza ezt az apai erőt nagy hangsúllyal ábrázolja, de a későbbi kutatás megmutatta, hogy a család nem csupán a „zsarnok apa és szenvedő fiú” egyszerű képletéből állt. 6

Kafka gyermekkorában gyakran költözésekkel telt, de mindez néhány utcányi körön belül történt. Az óvárosi tér, a Kinsky-palota, a Celetná utca, a Moldva-part és a belváros templomtornyai később is életének állandó díszletei maradtak. A város számára nem romantikus háttér volt, hanem sűrű rendszer: boltok, hivatalok, iskolák, közlekedés, bíróságok, kávéházak és társadalmi határvonalak. A modern Kafka-kutatás egyik fontos felismerése, hogy a látszólag időtlen és hely nélküli Kafka-történetek mögött gyakran igen konkrét modern városi tapasztalatok állnak.

A család zsidósága ugyanilyen összetett volt. Hermann Kafka nem volt vallástalan, de a vallás a házban inkább szokás, ünnepi kötelesség és társadalmi identitás volt, mint mindennapos tanulás. Franz fiatalon távolságot érzett ettől a világtól, később azonban a jiddis színház, a kelet-európai zsidó kultúra, a héber nyelv és a cionizmus révén újra meg újra visszatért hozzá. A Cambridge Companion több tanulmánya is hangsúlyozza, hogy Kafka zsidó háttere nem kulcs, amellyel minden szöveget ki lehet nyitni, de nélküle a törvény, a hagyomány, a kiválasztottság, a száműzetés és a közösség motívumai sem érthetők teljesen. 7

Mindez azért fontos A kastélyhoz, mert a regény középpontjában egy ember áll, akinek nincs biztos helye a közösségben. K. idegen, de nem egyszerű turista. Azt állítja, hogy munkát kapott, tehát joga van jelen lenni. A falu viszont úgy működik, mintha a közösségi tagságot nem szerződés, hanem évszázados, kimondatlan szabályok határoznák meg. Aki nem beleszületett, annak minden lépése kérdésessé válik. Kafka prágai élete nem „magyarázza meg” ezt a helyzetet, de megtaníthatta arra, milyen sokféle módon lehet valaki egyszerre bennfentes és kívülálló.

2. Az apa árnyékában

A Kafka-életrajzok egyik legerősebb jelenete évtizedek óta ugyanaz: a nagy termetű, hangos Hermann Kafka és mellette a vékony, érzékeny Franz. A képet maga Kafka is

megerősítette, különösen a híres Levél apámhoz című, 1919-ben írt hosszú szövegben. A levélben az apa nem egyszerűen családtag, hanem mérce, bíró és szabályalkotó. Amit helyesnek nevez, az helyes; amit nevetségesnek tart, az elveszti értékét. A fiú pedig úgy érzi, hogy olyan törvény előtt áll, amelyet nem ő alkotott, mégis folyamatosan neki kell megfelelnie. 8

Kísértő volna ebből egyenes vonalat húzni a családi étkezőasztaltól a kastélyig. Az apa lenne a gróf, Kamm vagy maga a láthatatlan hatalom; K. pedig az a fiú, aki felnőttként is elismerést keres. Ez túl egyszerű. Stach és a Cambridge Companion életrajzi fejezete arra figyelmeztet, hogy Kafka saját önértelmezése is irodalmi alkotás. A Levél apámhoz retorikailag gondosan felépített vádirat, nem magnófelvétel a családi életről. Hermann valóban indulatos és tekintélyelvű ember lehetett, ugyanakkor gondoskodott a család anyagi biztonságáról, támogatta fia tanulmányait, és nem akadályozta meg abban, hogy írjon. A kapcsolatban szeretet, bűntudat, csodálat és megvetés egyszerre volt jelen.

A fontosabb párhuzam nem egy személy, hanem egy tapasztalat. Kafka számára a tekintély gyakran úgy jelenik meg, mint valami, amelynek szabályait az alárendelt fél nem képes teljesen elsajátítani. Az apa bármikor új indokot találhat arra, miért helytelen valami; a fiú viszont utólag próbálja rekonstruálni a szabályt. A perben Josef K. nem tudja, mivel vádolják. A kastélyban K. nem tudja, pontosan

milyen jogon hívták oda. Az alárendelt ember így nemcsak engedelmeskedik, hanem folyamatos értelmező munkát végez.

Kafka ugyanakkor maga is tudott kemény és ítélkező lenni. Leveleiben gyakran elemzi mások viselkedését, barátaival szemben makacs, szerelmi kapcsolataiban követelőző, munkájában pedig pontos és szigorú hivatalnok volt. A „hatalom nélküli Kafka” képe ezért félrevezető. Saját életében is volt tekintélye: beosztottakkal, ügyfelekkel, kiadókkal és nőkkel szemben. A kastély különös ereje részben abból ered, hogy K. sem ártatlan áldozat. Ő is nyomást gyakorol, használ embereket, követel és fenyeget. A hatalom nem egyetlen irányból áramlik.

A családi konfliktus tehát nem kulcs, hanem érzékenység. Kafka nagyon korán megtanulta, milyen az, amikor a másik ember ítélete nagyobb valóságnak tűnik, mint a saját tapasztalat. A későbbi regényekben ezt az érzést leválasztotta a családról, és intézményi, társadalmi, sőt metafizikai méretűvé növelte. A kastélyban már nincs szükség nagy hangú apára. Elég egy levél, egy pecsét, egy telefonhívás vagy egy falusi ember mondata: „nálunk ez így van.”

3. A hivatalnok, aki éjszaka író lett

Kafka jogot végzett a német prágai egyetemen, majd rövid kitérő után 1908-ban belépett a Cseh Királyság

Munkásbaleset-biztosító Intézetébe. A hivatal sokáig a Kafka-mítosz negatív háttere volt: nappal a bürokrácia rabja, éjszaka a zseniális író. A valóság bonyolultabb. Kafka nemcsak elviselte a munkáját, hanem jó volt benne. Jogi és műszaki ügyeket kezelt, baleset-megelőzési kérdésekkel foglalkozott, gyárakat látogatott, jelentéseket írt, előléptették, és felettesei fontos munkatársknak tartották. 9

A munkája különösen érdekes, mert nem pusztá papírtologatás volt. A biztosítás az iparosodás egyik legmodernebb intézménye volt: kockázatot kellett osztályozni, vállalatokat kategóriákba sorolni, felelősséget megállapítani, sérüléseket számszerűsíteni. A hivatal nyelve életeket fordított át táblázatokba, százalékokba, kártérítési fokozatokba és jogi fogalmakba. Kafka egyszerre látta a rendszer szükségességét és abszurditását. Az adminisztráció nélkül a munkás nem kapott volna védelmet, de ugyanaz az adminisztráció olyan sűrűvé válhatott, hogy az ember eltűnt mögötte.

Az első világháború idején a tapasztalat még nyersebb lett. Az intézet részt vett a hadirokkantak ellátásának megszervezésében. Stach részletesen rekonstruálja, hogyan foglalkozott Kafka amputált, idegrendszeri sérüléseket szenvedett és munkaképtelenné vált katonák ügyeivel, hogyan készített felhívásokat szanatóriumok létrehozására, és hogyan találkozott a modern háború testi következményeivel a hivatal folyosóin. 10 A bürokrácia itt

nem komikus papírhegy volt, hanem a kérdés, kap-e valaki protézist, kezelést, munkát vagy járadékot.

Ezért félrevezető azt mondani, hogy Kafka egyszerűen „gyűlölte a bürokráciát”. Tudta, hogy a szabályok védenek is. A kastélyban is ez a kettősség működik. A hivatalnokok nem feltétlenül gonoszak, sőt sokszor segíteni próbálnak. Bürgel hosszasan magyarázza, hogy bizonyos ritka helyzetekben egy kérvényező akár váratlanul elérhetné célját. A rendszer hibái éppen azért tragikusak, mert nem egyetlen zsarnok rosszindulatából erednek. A szabályok, osztályok, információk és felelősségek egymásra rakódása önálló életet kezd.

Kafka számára a hivatal ugyanakkor időt vett el attól, amit valódi hivatásának érzett. A kettős élet fizikailag kimerítő volt: nappal munka, délután alvás, este családi zaj, késő éjjel írás. Naplóiban visszatérő panasz, hogy az iroda a legjobb óráit emésztí fel. Mégsem mondott fel. A biztos állás, a családi elvárások és saját döntésképtelensége évekig helyben tartották. Ebben is van valami kastélyszerű: az ember tiltakozik a rendszer ellen, miközben életének biztonságát ugyanaz a rendszer adja.

4. Az éjszaka, amikor író lett

1912. szeptember 22-ről 23-ra virradó éjszaka Kafka leült az íróasztalához, és reggelig megírta Az ítélet című elbeszélést. Később szinte testi születésként emlékezett erre

az élményre: órákon át egyetlen folyamatban írni, úgy, hogy a történet nem előre elkészített terv végrehajtásának, hanem önmagát építő szükségszerűségnek tűnik. Stach szerint ez a siker alapvetően megváltoztatta Kafka önképét. Nem egyszerűen reménybeli író volt többé, hanem megtapasztalta, milyen, amikor az írás teljesen magába vonja. 11

Az ezt követő hónapokban született meg Az átváltozás és az Amerika jelentős része. Kafka ekkor alakította ki azt a narrációs módot, amely később A perben és A kastélyban is meghatározó lesz. A képtelen esemény nem külső kommentárként érkezik. Gregor Samsa nem azt kérdezi, milyen metafizikai erő változtatta rovarrá, hanem azt, hogyan jut el a munkahelyére. A történet racionalitása a képtelenséget kezeli hétköznapi tényként. Ettől válik a humor és a rémület szétválaszthatatlanná.

A Kafka-próza másik különlegessége a pontos követés. Az olvasó többnyire a főhős tudására van szorítva. Nem kapunk mindentudó magyarázatot arról, mi történik a háttérben. Ha Josef K. nem tudja, ki irányítja a bíróságot, mi sem tudjuk. Ha K. nem látja a kastély működését, az olvasó sem emelkedhet a falu fölé egy térképpel. A bizonytalanság nem témája a történetnek, hanem az elbeszélés technikája.

Kafka írásában fontos a komikum is, amelyet a későbbi, „sötét próféta” kép hajlamos eltakarni. Barátai beszámolói szerint felolvasás közben sokszor nevetett saját szövegein. A

helyzetek groteszk aránytalansága, a hivatalnokok fontoskodása, a szó szerinti logika és a testi ügyetlenség mind komikus. A kastély segédei, Artúr és Jeremiás például egyszerre fenyegetőek és bohócszerűek. A humor nem oldja fel a szorongást; inkább megmutatja, hogy a hatalom gyakran nevetséges formákon keresztül működik.

1912 azért döntő év, mert Kafka ekkor tanulta meg, hogy a személyes szorongást nem kell közvetlenül megvallani. Át lehet alakítani helyzetté. A családi büntudatból ítélet, a munkahelyi kiszolgáltatottságból intézmény, a házasságtól való félelemből tárgyalás, a társadalmi bizonytalanságból regénytér lesz. A kastély tíz évvel később ebből a technikából épül: minden életrajzi anyag átalakul, és mire a regénybe kerül, már nem lehet egyszerűen visszafordítani az életre.

5. Felice Bauer és a szerelem pere

Kafka 1912 augusztusában Max Brod lakásán ismerte meg Felice Bauert. A berlini üzletasszony első pillantásra nem illett ahhoz a nőideálhoz, amelyet a romantikus életrajzok szoktak egy nagy író mellé állítani. Felice dolgozott, céltudatos volt, technikai üzletben mozgott otthonosan, és jóval gyakorlatiasabban gondolkodott az életről, mint Kafka. A kapcsolatuk mégis szinte azonnal intenzív levelezésbe fordult. Kafka hónapokon át naponta írt, olykor több levelet is, és a levelekben egyszerre udvarolt, vallott, követelt, elemezte önmagát és próbálta távol tartani a házasság

konkrét következményeit. 12

Felice számára a kapcsolat logikája világosabb volt: ha két ember komolyan szereti egymást, előbb-utóbb közös életet kell kialakítaniuk. Kafka számára éppen ez vált problémává. Feleségre vágyott, ugyanakkor attól félt, hogy a házasság elveszi az íráshoz szükséges magányt. Gyerekeket képzelt el, de rettegett a családi kötöttségtől. Berlinbe akart költözni, de nem mondott fel Prágában. A levelezés így fokozatosan nem a kapcsolat eszköze, hanem maga a kapcsolat lett: addig lehetett közel Felicéhez, amíg papír választotta el tőle.

1914 júliusában Berlinben, az Askanischer Hof szállodában Felice, nővére és Grete Bloch szembesítette Kafkát saját leveleivel és ellentmondásaival. Kafka később „törvényszékként” élte meg a jelenetet. Nem véletlen, hogy nem sokkal ezután kezdte írni A pert. A kapcsolat és a regény közötti kapcsolatot nem szabad mechanikusan kezelni, de Stach részletesen megmutatja, hogy az eljegyzés felbomlásának tapasztalata és a Josef K. elleni eljárás nyelve ugyanabban az időszakban erősödött fel. 13

A fontosabb tanulság mégsem az, hogy Felice lett volna a bíróság modellje. Kafka szerelmi élete megmutatta neki, milyen könnyen lesz egy intim kapcsolatból adminisztráció. Találkozókat kellett egyeztetni, leveleket bizonyítékként értelmezni, ígéreteket számon kérni, határidőket kijelölni, döntéseket visszavonni. A modern kommunikáció elvileg közelebb hozta Berlint és Prágát, gyakorlatilag azonban

újabb félreértések tömegét termelte.

Ez a tapasztalat A kastélyban is visszatér. K. és Frieda kapcsolata szinte az első pillanattól összekapcsolódik Klammal és a kastéllyal. A szerelem nem külön magánszféra a hatalomtól. Frieda társadalmi státusa abból ered, hogy Klamm szeretője; K. részben azért közeledik hozzá, mert a nő kapcsolatot jelenthet a hivatalnokhoz. A regény nem engedi, hogy világosan elválasszuk az érzelmet az érdektől. Kafka saját szerelmi tapasztalatából jól ismerte ezt a keveréket: a vágy egyszerre lehet őszinte és stratégiai.

6. A per - A kastély előszobája

A per 1914 őszén kezdett formát ölteni. Josef K.-t harmincadik születésnapján letartóztatják, de nem viszik börtönbe. Szabadon járhat dolgozni, ügyvédet fogadhat, nőkkel ismerkedhet, és még a bíróság helyiségeibe is beléphet. A rendszer nem azért rémisztő, mert mindent azonnal elvesz tőle, hanem mert olyan eljárásba vonja, amelynek szabályait nem ismeri. Az embernek nincs szüksége rácsokra ahhoz, hogy fogoly legyen; elegendő, ha minden döntését egy láthatatlan ügghöz igazítja.

A per és A kastély között látványos rokonság van. Mindkettő főhőse K., mindkettő egy személytelen hatalmi rendszer közelében mozog, és mindkettőben közvetítők, ügyintézők, tanácsadók, szolgák és női szereplők kínálnak részleges segítséget. A két világ mégsem azonos. A per

nagyvárosi regény: bankok, bérházak, külvárosi irodák és székesegyház alkotják terét. A kastély falusi világában ezzel szemben a modern telefon és villanyfény egy csaknem feudális társadalmi rendbe ékelődik. Elizabeth Boa arra mutat rá, hogy K. éppen modern polgárként követel jogokat egy olyan közegben, ahol a jog és a hagyomány nem választható szét. 14

A perben a törvény létezik, de elérhetetlen. A kastélyban még maga a törvény fogalma is bizonytalanabb. A falusiak nem egy kódexet idéznek. Szokásokat, rangokat, régi ügyeket, családi történeteket és hivatalnoki döntéseket mesélnek. A szabály nem egy könyvben van, hanem a közösség gyakorlatában. Ettől a kastélybeli hatalom egyszerre archaikusabb és modernebb. Archaikus, mert személyes függésekre épül; modern, mert iratok, telefonok és osztályok működtetik.

A két regény elbeszélői technikája is különbözik. A per szerkezete viszonylag körkörös: Josef K. társadalmi köre fejezetről fejezetre tágul, miközben az eljárás egyre közelebb húzódik hozzá. A kastély ezzel szemben hálózatot épít. Minden új találkozás új személyeket, új rokonsági és hivatali viszonyokat kapcsol be, és a történet nem záródik, hanem terjeszkedik. Stach szerint éppen ez a szerkezeti bonyolultság lett az egyik oka annak, hogy Kafka végül nem tudta befejezni a regényt. 15

A per mégis nélkülözhetetlen előszoba. Kafka itt tanulta meg regénnyé tágítani azt, amit korábban rövid elbeszélésekben végzett el: egyetlen képtelen helyzetből teljes társadalmi univerzumot építeni. A kastélyban ezt az eljárást még tovább viszi. Már nem egyetlen vádról van szó, hanem a létezés jogcíméről. Josef K.-nak azt kellene megtudnia, miért vádolják. A földmérő K.-nak azt kellene megtudnia, miért van ott egyáltalán.

II. rész – Egy világ szétesik

7. Háború, hivatal és összeomló Monarchia

1914 nyarán a Monarchia olyan gyorsan lépett háborúba, hogy néhány hét alatt a mindennapi élet teljes rendszere átalakult. Prágában katonai menetek, sebesültszállítmányok, cenzúra, élelmiszerhiány és menekültek jelentek meg. Kafka első reakciói nem illenek egyszerű pacifista legendába. Egy ismerőse szerint rövid időre őt is magával ragadta a tömeges hazafias lelkesedés, de hamar felismerte a szervezett nacionalista látványosságok ürességét. Naplója már 1914 augusztusában ingerülten ír az ismétlődő felvonulásokról. 16

Kafka katonai szolgálatának története különös. Orvosi vizsgálaton alkalmasnak találták, ő pedig több alkalommal kifejezetten kérte, hogy engedjék bevonulni. Munkahelye azonban rendre nélkülözhetetlennek nyilvánította. Stach

szerint ez nem egyszerű halálvágy volt. Kafka számára a katonaság egyik lehetséges menekülési útnak tűnt a prágai hivatal, a családi lakás és a döntésképtelenség elől. A front valóságáról közben sokkal többet tudott, mint számos lelkes háborús publicista: munkája közvetlen kapcsolatba hozta a sérült katonákkal és az úgynevezett háborús neurózisokkal.

17

A hadirokkantak ellátása megmutatta, hogyan változtatja a modern állam adminisztratív problémává a testi katasztrófát. A sérült embernek orvosi lelet, munkaképességi fokozat, járadék, átképzés és elhelyezés kellett. Minden lépéshez hivatalok és bizottságok tartoztak. Kafka feladatai között volt levelezés, jogi előkészítés és olyan felhívások megfogalmazása, amelyekkel ideggyógyintézet létrehozására gyűjtöttek pénzt. A humanitárius cél és a rideg hivatalos nyelv egyszerre volt jelen. 18

1918 őszén aztán az a politikai világ is megszűnt, amelyben Kafka felnőtt. Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlott, Prága az új Csehszlovákia fővárosa lett. A német nyelvű zsidó hivatalnok, aki addig császári-királyi struktúrában élt, egyik napról a másikra új állampolgári helyzetben találta magát. Munkája megmaradt, de a hivatal nyelve, a nemzetiségi viszonyok és a politikai lojalitás kérdése átalakult. Stach szerint Kafka ekkor még cseh nyelvtudását is tudatosan erősítette, részben attól tartva, hogy az új rendszerben szüksége lesz rá. 19

A kastély 1922-ben már nem a Monarchiában született, de a Monarchia utóképe nélkül aligha képzelhető el. A regény falujában egy régi rend él tovább, amelynek eredete senkit sem érdekel, mert mindenki adottnak tekinti. A központ távoli, a hivatalnokok száma megszámlálhatatlan, a helyi élet pedig a központ feltételezett akaratahoz igazodik. Kafka nem politikai allegóriát írt az összeomlott birodalomról. Mégis olyan emberként írta meg A kastélyt, aki saját szemével látta, hogy egy öröknek hitt állami rend néhány hónap alatt történelmi emlékké válhat.

8. A test kimondja az ítéletet

1917. augusztus 11-én hajnalban Kafka súlyos vérköhögésre ébredt. Szeptember 4-én az orvosi vizsgálat tüdőcsúcsi megbetegedést állapított meg, a tuberkulózis veszélyével; rövidesen egyértelművé vált, hogy tüdőtuberkulózisról van szó. Abban a korban ez nem egyszerűen hosszú betegséget jelentett, hanem valós halálos fenyegetést. Nem létezett antibiotikus gyógymód; a kezelés pihenésből, jó levegőből, táplálkozásból és reményből állt. Kafka életében ettől kezdve a munka, az utazás és az írás minden döntése mögött ott volt a kérdés, mennyi ideje maradt. 20

A diagnózis paradox módon részleges felszabadulást is hozott. Olyan indokot adott a hivataltól való távolmaradásra, amelyet többé nem kellett pszichés kimerültséggel

magyarázni. Kafka hónapokat tölthetett húga, Ottla zürai birtokán. A falusi környezet, az állatok, a mezőgazdasági munka és a testi gyengeség idején születtek a később zürai aforizmákként ismert feljegyzések. A rövid mondatokban törvényről, bűnről, reményről, igazságról és elpusztíthatatlanságról gondolkodott. 21

A betegséget nem szabad utólag minden mű kulcsává tenni. Kafka korábban is írt halálról, testről és kiszolgáltatottságról. A tuberkulózis mégis megváltoztatta az időérzékét. Egy házassági döntést korábban évekig lehetett halogatni; 1917 után minden halogatásnak fizikai határa lett. A kastély K.-ja is állandóan fáradt. Hóban jár, kimerül, elalszik éppen akkor, amikor fontos információhoz juthatna. A testi állapot nem háttérzaj, hanem a megismerés korlátja.

Kafka betegségtudata ugyanakkor nem folyamatos kétségbeesés volt. Kirándult, kertészkedett, szerelmekbe bonyolódott, héberül tanult, Palesztináról álmodott, és Berlinbe költözött. Stach harmadik kötetének egyik fő állítása éppen az, hogy az utolsó évek nem egyszerű leépülés története. Kafka világa szűkült, de közben bizonyos értelemben világosabbá vált számára, mit akar: több távolságot a családtól, kevesebb hivatalt, több írást, és – ha lehetséges – valódi közös életet valakivel. 22

A kastély ennek a késői életszakasznak a regénye. Nem fiatal ember írta, aki végtelen időt feltételez maga előtt, hanem harmincnyolc éves, krónikusan beteg férfi. Ez

különös fényt vet K. makacsságára. Miért nem megy el a faluból? Miért nem fogadja el, hogy a kastély nem akar vele beszélni? Mert az idő nem semleges. Aki úgy érzi, hogy kevés ideje van, annak minden elhalasztott válasz veszteség.

9. Milena - A nő, aki értette Kafkát

Milena Jesenská először fordítóként lépett Kafka életébe. A fiatal cseh újságíró Kafka néhány szövegét akarta csehül közölni, és 1920-ban levelezés kezdődött közöttük. Milena házas volt, Bécsben élt, életvitele és temperamentuma pedig sok tekintetben eltért Felice Bauerétól: impulzívabb, politikailag aktívabb és szabálytalanabb életet élt. Kafka gyorsan úgy érezte, hogy Milena nemcsak a mondatait, hanem őt magát is érti. A levelek néhány hónap alatt az egyik legintenzívebb szerelmi dokumentummá váltak a modern irodalomban. 23

A kapcsolat nagyjából részben ismét levelekben létezett, de Kafka ekkor már gyanakvóbb volt a levelezéssel szemben. Egy Milenának írt híres levelében azt fejtegette, hogy a leveleket „szellemek” isszák fel útközben, és a modern kommunikáció eszközei – posta, távíró, telefon – nem megszüntetik, hanem megsokszorozzák ezeket a kísérteteket. Stach különösen fontosnak tartja ezt a gondolatot. A kastélyhoz: a regényben az üzenetek és telefonok nem közvetlen kommunikációt hoznak létre, hanem egy rendszer küldötteit teszik még rejtélyesebbé. 24

Milena valóban közelebb jutott Kafkához, mint sokan mások. Értette a betegségtől való félelmét, az írás elsőbbségét, a családi konfliktust és a testi vágy ambivalenciáját. De az értés nem oldotta meg a gyakorlati helyzetet. Milena nem lépett ki azonnal házasságából, Kafka pedig egyszerre sürgette és visszatartotta a közeledést. A kapcsolat néhány személyes találkozás ellenére fokozatosan visszahúzódott a levelezésbe, majd elcsendesedett.

Max Brod később erősen összekapcsolta Milenát A kastéllyal. Életrajzában azt állította, hogy a Milenához fűződő élmény töltötte meg eleven tartalommal azokat a motívumokat, amelyek már korábban is jelen voltak Kafka képzeletében.²⁵ A modern kutatás óvatosabb. Frieda nem „Milena portréja”, Klammer nem egyszerűen Milena férjének megfelelője, és a regény nem kulcsregény. Stach azonban maga is jelez bizonyos életrajzi rezonanciákat, például a féltékenység, a társadalmi akadály és a közvetítő szerepek terén.

A legfontosabb párhuzam talán nem személyek, hanem lehetőségek között van. Milena egy pillanatra azt ígérte Kafkának, hogy a másik emberhez valódi kapcsolat teremthető. A kastély világában K. ugyanezt keresi intézményi formában: közvetlen kapcsolatot akar azzal, ami fölötte van. Mindkét esetben levelek, üzenetek és közvetítők sokasága keletkezik. És mindkét esetben minél több kommunikáció történik, annál kevésbé világos, valóban

közelebb került-e valaki a másikhoz.

10. Menekülés a hegyek közé

1922 januárjának végén Kafka a Riesengebirge, a mai Óriás-hegység egyik üdülőhelyére, Špindlerův Mlýnbe – akkori német nevén Spindelmühlébe – utazott. Egészségi állapota rossz volt, pihenni ment, de az utazás néhány nap alatt alkotói fordulattá vált. A szállodában a vendégnévsorban tévesen „Dr. Josef Kafka” néven szerepelt. Stach nem állítja, hogy ebből született K. neve, de a tévedés különösen ironikus egy olyan pillanatban, amikor Kafka újra egy K. főhősű regényhez közeledett. 26

A környezet azonnal anyaggá vált. Mély hó, szánok, hegyi utak, hideg, szállodai szobák, idegenként érkező vendég. Stach részletesen mutatja meg, hogyan kerülnek át friss benyomások a kéziratba: a hóban való elakadás, a hosszú tél, a távolságok bizonytalansága. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy A kastély faluja nem Spindelmühle másolata. A valós település modern turistahely volt szállodákkal, síeléssel és élénk idegenforgalommal; Kafka faluja ezzel szemben zárt, vendégellenes, szinte külvilág nélküli közösség. 27

Kafka első változatában még első személyben kezdte el a történetet, majd a kéziratban áthúzta az én-formát, és K. alakját harmadik személyű, de szorosan a hős tudatához kötődő elbeszélésben vitte tovább. Ez a technikai döntés nem apróság. A regény hatása azon múlik, milyen közel vagyunk

K. tudatához. Ha mindent ő mesélne, közvetlen vallomást olvasnánk; ha a narrátor kívülről és többet tudva látná a kastélyt, túl sok bizonyosságunk lenne. Kafka azt a köztes távolságot teremtette meg, ahol K. tévedéseit érzékeljük, de az igazságot nem kapjuk meg.

A regény első változatában az érkező idegent már várják, és külön szobát készítenek neki. A későbbi változat radikálisabb: K. váratlanul érkezik, szalmazsákon alszik, és már létezésének jogát is igazolnia kell. Stach ezt a változtatást a regény egész logikájának erősödéseként értelmezi. K. nem kiválasztott vendég többé, hanem bizonytalan státusú idegen. 28

Mire Kafka visszatért Prágába, A kastély már nem pihenés közben feljegyzett ötlet volt. Hónapokon át intenzíven dolgozott rajta, összesen hat füzetet töltve meg. Stach számítása szerint rövid idő alatt tizenhat fejezetnyi anyagot hozott létre. A betegség, a korábbi évek alkotói csendje és az írás mennyisége együtt teszi 1922-t Kafka egyik legkülönösebb évévé: fizikailag gyengült, miközben élete legnagyobb terjedelmű regényét építette. 29

III. rész – A kastély

11. A férfi, aki felnézett a semmibe

A kastély első fejezete azért hat olyan véglegesnek, mert a regény alaphelyzetét néhány mozdulattal felépíti. K. megérkezik, megáll a hídon, nem lát semmit, majd szállást keres. A történet nem magyarázza meg, honnan jött, miért vállalta el a munkát, kik a hozzátartozói, vagy milyen életet hagyott maga mögött. Mintha egy ember életrajzának első harminc éve egyszerűen le lenne vágva. Csak annyit tudunk, amennyi a konfliktushoz kell: idegen, állítása szerint meghívták, és azt akarja, hogy ezt a helyzetet elismerjék.

A földmérői státus már az első éjszakán bizonytalanná válik. Schwarzer telefonon érdeklődik, a kastély először tagadni látszik a megbízást, majd újabb hívásban mégis megerősíti. K. ezt nem egyszerű adminisztrációs hibának tekinti. Azonnal úgy gondolkodik, mintha ellenféllel állna szemben: a kastély tud róla, felmérte az erőviszonyokat, és játszmát kezdett vele. Az olvasó azonban nem tudhatja, jogos-e ez a következtetés. Kafka egyik legfontosabb eszköze éppen az, hogy a főhős értelmezését folyamatosan megmutatja, de nem hitelesíti. 30

Ezért a régi kérdés – valóban földmérő-e K.? – nem oldható meg egyszerűen. A kézirat nem ad olyan külső dokumentumot, amely eldöntené. K. következetesen annak mondja magát, a kastély később bizonyos értelemben tudomásul is veszi, de tényleges földmérési munkát soha nem kap. A polgármester egy bonyolult történetet mesél arról, hogyan rendelhettek meg valaha földmérőt, majd

hogyan merülhetett feledésbe az ügy. A magyarázat nem tisztáz, hanem újabb iratokat és tévedéseket teremt.

K. ettől kezdve kettős stratégiát követ. Egyrészt jogot követel: nem kegyet akar, hanem annak elismerését, hogy a kastély hívta. Másrészt minden informális lehetőséget kihasznál. Friedán keresztül Klamm közelébe akar jutni, Barnabást hírvivőként használja, a polgármesterrel alkudozik, a tanítóval összeütközik, a hivatalnokok éjszakai szobái közt bolyong. A jogi nyelv és a személyes protekció egyszerre működik benne. Modern polgár és archaikus udvaronc egy személyben.

A nyitójelenet magyarul különösen erős. Rónay György nem díszíti túl Kafka tárgyi mondatát. A „fölnézett a semmibe” egyszerre konkrét és metafizikai: K. valóban nem látja a kastélyt, de az olvasó már érzi, hogy a hiány több lesz meteorológiai körülménynél. E néhány szóban ott van a teljes regény mozdulata: nézni valami felé, amelyről tudjuk, hogy létezik, de amely a tekintet pillanatában nem adja magát. 31

12. A falu, amelyből nem vezet út fölfelé

A kastély tere első pillantásra egyszerű. Van egy falu és fölötte egy kastély. A modern térképolvasó azt várná, hogy a két pontot út köti össze. Kafka azonban már K. első reggeli sétáján megmutatja, hogy ez a geometria nem érvényes. A főutca közelít a kastélyhoz, majd elkanyarodik. K. megy

tovább, de nem kerül közelebb. A falu szinte végtelen hosszúságúvá válik, a hó pedig minden lépést nehezít. A fizikai távolság fokozatosan társadalmi távolsággá alakul.

Később Barnabás vezetésével K. azt hiszi, végre a kastély felé tart. A fiatal küldönc ruhája, viselkedése és állítólagos kapcsolata a hivatallal elbűvöli. K. annyira vágyik a célra, hogy a saját érzékelését is felülírja: bár nem érzi, hogy emelkednének, feltételezi, hogy valami alig érzékelhető kaptatón járnak. A végén kiderül, hogy Barnabás egyszerűen hazament, és az út lefelé lejt. A csalódás nem a tájban, hanem K. értelmezésében történt. 32

Ez a jelenet A kastély egyik kulcsa. Kafka nem varázslatos labirintust épít, ahol az utak természetfeletti módon változtatják irányukat. A legtöbb esetben az út teljesen hétköznapi. A rendkívülit K. várakozása hozza létre. A kastély közelségének minden jele felértékelődik: egy egyenruha, egy üzenet, egy ismeretség, egy név. Az olvasó újra és újra belekerül ugyanebbe a csapdába, mert mi is azt szeretnénk, hogy végre közelebb jusson.

Elizabeth Boa elemzésében a tér a „Heimat”, az otthon és a közösség kérdésével kapcsolódik össze. K. modern emberként úgy viselkedik, mintha egy új helyre költözve szerződéses jogokat szerezhetne. A falu azonban nem üres terület, amelybe valaki munkaszerződéssel beléphet. Lakói rokonsági, hagyományos és hivatali hálózatokban élnek. A kastély nem csupán földrajzilag van fölöttük: meghatározza,

ki számít valakinek, kihez lehet közel kerülni, melyik családot tisztelik, és melyiket kerülik. 33

A hó ezért több mint atmoszféra. Eltakarja az utakat, lelassítja a testet, elnyeli a távolságokat, és egynemű felületet húz falu és kastély közé. Stach szerint a hegyi tél közvetlenül a spindelmühlei tapasztalatból került a regénybe, de Kafka a turistahelyet zárt világgá alakította. 34 A hóban a kastély egyszerre látszik közel és marad elérhetetlen. Ez a regény egész térélménye.

13. A hatalom, amely mindenütt van és sehol sincs

Klammot mindenki ismeri, de senki sem ismeri ugyanúgy. Frieda számára szerető és társadalmi státus forrása, Barnabás családja számára távoli hivatalnok, K. számára a legfontosabb kapu a kastélyhoz. Klammból azonban alig látunk valamit. K. egy nyíláson át figyeli, amint sör mellett ül a kastélyi urak számára fenntartott fogadó egyik helyiségében. A jelenet szinte komikus: az elérhetetlen hatalom egy fáradt hivatalnok alakjában üldögél, miközben körülötte mások mítoszt építenek.

A kastélyi adminisztráció ettől válik különlegessé. Nincs egyetlen, mindenre kiterjedő központi gonosz akarat. A hivatalnokoknak saját feladataik, titkáraik, falusi kapcsolataik és munkaritmusuk van. Egy ügy átkerülhet egyik osztályról a másikra; egy tévedést korrigálhatnak,

majd a korrekció újabb tévedést teremthet. A polgármester földmérői története azt sugallja, hogy a rendszer azért tévedhetetlen, mert minden hibát képes saját működésének részévé tenni.

A legizgalmasabb ellenpont Bürgel éjszakai jelenete. K. véletlenül kerül az összekötő titkár szobájába. Bürgel szinte készségesen beszél az ügyintézés működéséről, és azt sugallja, hogy ritka, rendkívüli helyzetekben egy ügyfél éppen azzal juthatna át a szokásos akadályokon, hogy váratlanul a megfelelő hivatalnok elé kerül. K. azonban halálosan fáradt, elalszik, miközben talán élete legfontosabb lehetősége nyílik meg. 35

Ez a jelenet lerombolja az egyszerű „gonosz bürokrácia” olvasatot. Ha Bürgel igazat mond, a rendszerben vannak rések. Az ember akár célt is érhetne. Csakhogy a rés nem akkor nyílik, amikor készen állunk rá. A modern intézmények gyakran ugyanígy működnek: elvileg van jogorvoslat, ügyfélfogadás, rendkívüli eljárás, méltányosság. A probléma nem feltétlenül a lehetőség teljes hiánya, hanem az, hogy a rendszer és az ember ideje nem találkozik.

Stach szerint Kafka maga sem döntötte el, hogy a kastély legfelső hatalma ellenséges, jóindulatú vagy közömbös. 36 Ez a bizonytalanság döntő. Ha a kastély egyértelműen gonosz lenne, a regény politikai példázattá egyszerűsödne. Ha jó lenne, K. tragédiája csupán félreértés volna. Kafka inkább fenntartja azt az ellentmondást, hogy a hatalom talán

vezet, talán pusztít, talán mindkettőt egyszerre teszi – vagy egyszerűen olyan távoli, hogy az erkölcsi minősítés értelmét veszti.

14. K. - Hős, csaló vagy megszállott?

Az olvasó ösztönösen K. oldalára áll. Ő az idegen, vele együtt érkezünk, az ő bizonytalanságát érezzük. A falusiak bizalmatlansága, a hivatalok távolsága és a kastély hideg tekintélye miatt könnyű hősnek látni: egy embert, aki nem hajlandó belenyugodni az önkénybe. A magyar kiadások régi fülszövegei gyakran ezt az emberi ellenállást emelték ki. A modern kutatás azonban sokkal kellemetlenebb kérdést tesz fel: biztos, hogy K. mindig jogosan követel?

K. már az első éjszakán magabiztosan állítja, hogy hívták, miközben az olvasónak nincs bizonyítéka. Később gyakran az embereket eszköznek tekinti. Frieda kapcsolatát Klamm-mal azonnal saját ügyéhez kapcsolja. Barnabást nem egyszerűen emberként, hanem csatornaként figyeli. A polgármesterrel szemben agresszív, a tanítóval konfliktust vállal, a segédeit megalázza. Sokszor éppen akkor veszi el mások bizalmát, amikor azt állítja, hogy csak jogait védi.

Elizabeth Boa szerint K. a modern autonóm individuum nyelvét beszéli: szabadságot, jogot és szerződéses státust követel. ³⁷ Ez a nyelv számunkra rokonszenves, de a falu szemszögéből idegen. K. nem akarja megtanulni a helyi rendet, inkább azonnal érvényesíteni akarja saját

kategóriáit. Az olvasó így két rendszer között marad. A kastély rendje nyomasztó, de K. individualizmusa sem feltétlenül ártatlan.

A földmérő ráadásul egyre kevésbé törődik a földméréssel. Amikor Bürgel rákérdez, kiderül, hogy nincs ilyen munkája. 38 K. célja fokozatosan elválik az eredeti állástól. Már nem munkát akar, hanem elismerést. Ez fontos fordulat: a megélhetés kérdéséből identitáskérdés lesz. Ha a kastély kimondaná, hogy ő valóban az, akinek mondja magát, talán maga a munka másodlagossá válna.

Ezért K. megszállottsága egyszerre tiszteletre méltó és romboló. Nem hajlandó elfogadni, hogy mások mondják meg, ki ő. Ugyanakkor egyre inkább éppen a kastély választától teszi függővé önmagát. A lázadás és a függés összeér. Minél jobban harcol a hatalom ellen, annál inkább a hatalom lesz élete középpontja.

15. Frieda, Olga és Amália - Nők a kastély árnyékában

A kastély nőalakjai jóval többek, mint K. útjának kísérői. Frieda, Olga és Amália három különböző viszonyt mutat a hatalomhoz. Frieda belülről, a kastélyi hivatalnok közelségéből szerez státust; Olga családja túléléséért alkalmazkodik; Amália pedig egyetlen, radikális visszautasítással kivonja magát a rendszer erotikus hierarchiájából. A regény egyik legfontosabb politikai és

erkölcsi része éppen az ő történetük.

Frieda a kastélyi urak által látogatott fogadó pultoslányaként Klamm szeretője. Ez a kapcsolat valós társadalmi tőkét ad neki: másképp néznek rá, mert közel került egy kastélyi úrhoz. K. vonzalma gyorsan fellángol, de a kapcsolat kezdetétől ott van benne a stratégiai elem. Ha Frieda Klamm-mal volt, K. számára talán út lehet Klammhoz. Frieda azonban nem egyszerű tárgy. K.-val való szökése saját döntés: elhagyja a biztos, bár megalázó pozíciót, és közös életet próbál kezdeni vele.

A közös élet gyorsan groteszkké válik. K. iskolaszolga lesz, a pár egy tanteremben rendezkedik be, a segédek folyamatosan jelen vannak, a kastély ügye pedig minden magánpillanatba betör. K. nem tudja egyszerre építeni a Friedával való életet és üldözni Klammt. Végül éppen az a kapcsolat pusztul el, amely valódi otthont kínálhatna számára. A kastély csábítása erősebb marad a hétköznapi közelségnél.

Olga és Amália története még nyersebb. Sortini, egy kastélyi hivatalnok durva, szexuális tartalmú üzenetet küld Amáliának. A lány felháborodva visszautasítja és széttépi a levelet. Nem érkezik hivatalos ítélet, rendőr vagy rendelet. Mégis szinte azonnal megváltozik a család helyzete: a falusiak elfordulnak tőlük, az üzleti kapcsolatok megszűnnek, az apa kétségbeesetten próbál bocsánatot kérni valamiért, amiről nem is tudni, hogy a kastély valóban büntetésnek

tekinti-e. Olga szerint éppen ez „a kastély hatása”. 39

A jelenet azért modern, mert a hatalomnak nem kell parancsot adnia. A közösség maga hajtja végre a kirekesztést. Mindenki azért húzódik el, mert azt feltételezi, hogy a többiek is ezt várják, és hogy a kastély helyesli. A társadalmi büntetés önjáróvá válik. Amália ezzel szemben nem kér bocsánatot. Nem próbálja visszaszerezni helyét olyan áron, hogy elismerje saját bűnét. A regényben talán ő az egyetlen, aki valóban képes nemet mondani a kastélyra.

A Cambridge Companion Dagmar C. G. Lorenz által írt gender-fejezete és Elizabeth Boa kutatásai arra figyelmeztetnek, hogy Kafka nőalakjait nem szabad pusztán a férfi főhős vágyának tükrében olvasni. 40 A kastélyban a nők gyakran többet tudnak a társadalmi működésről, mint maga K.; Frieda, Olga, a kocsmárosné vagy Pepi mind olyan tudással rendelkezik, amelyet a férfi hős hajlamos lebecsülni. Az idegen úgy akarja feltérképezni a rendszert, hogy közben nem mindig hallgat azokra, akik benne élnek.

16. Barnabás és az üzenetek problémája

Barnabás a regény egyik legszebb félreértése. Amikor megjelenik a kastély üzenetével, K. azonnal különleges lénynek látja. Ruhája elegánsnak tűnik, viselkedése finom, és az a tény, hogy levelet hoz, szinte kastélyi aurát von köré. K. nem egyszerűen egy fiatalembert lát, hanem a központ küldöttét. Amikor aztán Barnabás hazaviszi, és a fényesnek

látott ruha alatt durva, foltozott inget fedez fel, az aurának egy része eltűnik. 41

Barnabás maga sem tudja pontosan, hol áll. A kastélyban olyan hivatalnoki tereket lát, amelyekről nem tudja biztosan, valóban „a kastélyt” jelentik-e. Nem mindig biztos benne, hogy akit Klammnak hisz, az valóban Klamm. Üzeneteket kap, de a hierarchia nem átlátható számára. Hírvivő, akinek nincs teljes hozzáférése az üzenet forrásához. Éppen ezért ideális közvetítő Kafka világában.

A levelek látszólag bizonyosságot teremtenek. Papíron van a kastély válasza. K. mégsem tudja, milyen súlya van. Egy levél lehet udvarias gesztus, hivatali közlés, személyes üzenet vagy automatikus formula. Ha Barnabás nem közvetlenül Klammtól kapta, akkor kitől? Ha az irodában valaki továbbadta, az a személy jogosult volt rá? A kommunikáció minden állomása újabb kérdést hoz létre.

Kafka Milenának írt „szellemes” levele itt különösen megvilágító. A modern ember azért találta fel a postát, telefont és távírót, hogy áthidalja a távolságot, de Kafka szerint ezek az eszközök új köztes lényeket teremtenek. 42 A kastély telefonja is ilyen. A kagylóból olykor zúgás, énekhez hasonló hang vagy értelmezhetetlen moraj érkezik. A technika kapcsolatot ígér a központtal, miközben az ember nem tudja, ki van a másik oldalon.

Ez a motívum száz év alatt csak erősödött. Ma e-mail, automatikus értesítés, ügyfélszolgálati chat vagy algoritmikus döntés érkezhethet úgy, hogy a címzett nem ismeri a feladót. Kafka természetesen nem „jósolta meg az internetet”. De pontosan érzékelt a közvetített kommunikáció paradoxonát: minél fejlettebbek az összeköttetések, annál kevésbé biztos, hogy valóban személy és személy találkozik.

17. A kastély mint szerelem, szexualitás és hatalom

A kastély világa nem aszexuális bürokrácia. Éppen ellenkezőleg: a hivatal és az erotika folyton összekapcsolódik. Klammer szeretői társadalmi helyzetet kapnak, Sortini szexuális követelése egy család sorsát változtatja meg, K. Friedán keresztül próbál közelebb jutni Klammerhoz, a fogadók pedig egyszerre munkahelyek, találkozási pontok és intim terek. A hatalom nem csak aktákban, hanem testekben is jelen van.

Ezt a réteget a korai vallási és egzisztencialista Kafka-olvasatok gyakran háttérbe szorították. Ha a kastélyt Isten szimbólumának tekintjük, Frieda vagy Amália története könnyen mellékessé válik. A gender- és társadalomtörténeti kutatás ezzel szemben azt kérdezi, hogyan működik a rang a női test fölött, és milyen választási lehetősége van annak, akit egy nagy hatalmú férfi kiválaszt. 43

Frieda helyzete ambivalens. Klamm szeretőjeként kiváltságos, de a kiváltság a férfi érdeklődésétől függ. K.-val való kapcsolata ezért felszabadulás is lehetne: kilépés abból a szerepből, amelyet a kastély adott neki. Csakhogy K. maga is Klammhoz kötve látja Friedát. A nő nehezen szabadulhat attól, hogy mások számára egy hivatalnok „volt szeretője” legyen.

Amália ennek ellenkezőjét választja. Nem akarja a kastélyi úr figyelmét előnnyé változtatni, és nem fogadja el, hogy a hatalom erotikus hozzáférést követelhet. A társadalom válasza azt mutatja, hogy a kastély szexuális hierarchiája nem magánügy. A falu lakói tudják, milyen előnyök járhatnak a közelséggel, és milyen veszélyes elutasítani. Amália ezért erkölcsi autonómiát szerez, miközben társadalmilag mindent elveszít.

Kafka saját életében a szexualitás gyakran a szabadság és beszennyeződés kettős képével jelent meg. Felice-szel és Milenával egyszerre vágyott közelségre és menekült előle.⁴⁴ A kastély ezt nem vallomásként ismétli meg, hanem társadalmi szerkezetté alakítja. Az erotikus kapcsolat itt sosem csak két ember dolga. Mindig belép a rang, a hírnév, a közösség és a hivatal.

18. Miért maradt befejezetlen?

Kafka 1922 első felében rendkívüli intenzitással dolgozott A kastélyon. A fennmaradt kézirat hat füzetet tölt meg. A

munka eleinte gyorsan haladt, később azonban egyre több változat, törlés és elágazás jelent meg. A végső füzetek azt mutatják, hogy Kafka nem egyszerűen elfáradt: a regény szerkezete egyre nehezebben volt irányítható. 45

Stach szerint nem a befejezés hiánya volt a fő probléma. Max Brod később beszámolt arról, milyen véget tervezett Kafka: K. kimerülten meghal, és csak halálos ágyán érkezik meg a kastély döntése, amely szerint bár nincs jogi igénye a faluban tartózkodni, bizonyos körülményekre tekintettel mégis megengedik neki, hogy ott éljen és dolgozzon. 46 Ez tökéletesen kafkai vég: az elismerés akkor érkezik, amikor már használhatatlan.

A nehézség inkább az út volt. A perben Kafka epizódokat tudott egymás mellé helyezni: Josef K. újabb és újabb szereplőkkel találkozik, miközben az eljárás íve nagyjából adott. A kastélyban minden új szereplő tartós kapcsolatot hoz létre. Frieda, Barnabás családja, a polgármester, a tanító, a segédek, Pepi, Erlanger és Bürgel nem tűnnek el nyomtalanul. A történet társadalmi hálózata egyre sűrűbb lesz, és minden új szál következményeket követel.

1922 szeptemberében Kafka azt írta Brodnak, hogy hetek óta nem jut előre, és a regényt alighanem örökre félre kell tennie. Brod tréfásan túlzásnak nevezte a bejelentést, de Kafka többé nem tért vissza komolyan a kéziratához. 47 A naplók és levelek ebből az időszakból azt mutatják, hogy testi állapota, kimerültsége és alkotói válsága egyszerre

nehezedett rá.

A befejezetlenség utólag a regény jelentésének része lett. K. soha nem jut el a kastélyba, és az olvasó soha nem jut el a lezárt mű végére. Ezt csábító szimbolikus egybeesésnek tekinteni, de fontos különbséget tenni: Kafka nem azért hagyta félbe a regényt, hogy művészi módon „eljátssza” az elérhetetlenséget. Egyszerűen nem tudta befejezni. A történeti tényből azonban az olvasás során forma lett. A kastély ma éppen úgy áll előttünk, mint K. előtt: hatalmas, részletes, látható – és végső bejárat nélkül.

IV. rész - Kafka halála és A kastély születése

19. „Égess el mindent”

A kastély történetének van egy második, a regénynél is különösebb fejezete. Nem K.-ról, hanem magáról a kéziratról szól. Arról, hogy egy könyv, amelynek hőse hiába próbál engedélyt kapni a maradásra, végül maga is csak azért maradt velünk, mert valaki nem engedelmeskedett a szerző utolsó akaratának.

Kafka 1922 őszén már tudta, hogy betegsége nem átmeneti. A tuberkulózis ugyan hullámzó lefolyású volt, és akadtak jobb hónapjai, de az a jövőkép, amelyben egyszer majd visszatér a biztosítói hivatalba, családot alapít, vagy

gondtalanul csak az írásból él, egyre kevésbé tűnt valószerűnek. November végén rendelkezést készített irodalmi hagyatékáról. A Max Brodnak szánt irat lényege közismert: Kafka azt kérte barátjától, hogy az általa hátrahagyott, kiadatlan kéziratok jelentős részét semmisítse meg. A szöveg nem egyszerűen a regényekre vonatkozott, hanem naplókra, levelekre és vázlatokra is. 48

Ezt a kívánságot utólag könnyű romantikus gesztussá változtatni. A zseni, aki nem tudta, hogy zseni; a maximalista, aki mindent elégetett volna; a haldokló író, aki végső próbának vetette alá barátja hűségét. A valóság kevésbé tiszta. Kafka életében több művét maga adta ki, tárgyalt kiadókkal, javította a szövegeket, és időnként kimondottan fontos volt számára, milyen formában jutnak el az olvasókhoz. Nem általában az irodalmi nyilvánosságot utasította el. Inkább könyörtelen különbséget tett aközött, amit késznek érzett, és amit nem.

Ez azért lényeges, mert A kastély éppen abba a kategóriába tartozott, amelyet nem tekintett befejezettnek. A kézirat 1922 nyarán elakadt. Kafka nem tért vissza hozzá, nem rendezte sajtó alá, nem választotta ki a végleges szövegváltozatot, és nem döntött arról, mely törléseit kell véglegesnek tekinteni. Ha tehát Brod engedelmeskedik, a regény eltűnik. Ha viszont nem engedelmeskedik, akkor óhatatlanul szerkesztővé válik: döntenie kell arról, mi legyen könyv abból, amit Kafka nem tett könyvvé.

A történet erkölcsi dilemmája ezért bonyolultabb a „jó, hogy Brod nem hallgatott rá” közhelynél. Egy szerző rendelkezési joga és az emberiség kulturális érdeke ütközik. A mai szerzői jogi gondolkodás erősen védi az alkotói akaratot; ugyanakkor aligha akad olvasó, aki örülne annak, ha A per, A kastély vagy a Brod által Amerika címen kiadott, Kafka kéziratában Der Verschollene címet viselő regény valóban a tűzben végezte volna. A kulturális örökség történetében ritkán látható ilyen tisztán, milyen nehéz elválasztani a hűséget az engedetlenségtől.

Brod maga később azt állította, hogy Kafka tudta: ő nem fogja elégetni a kéziratokat. Ebből az értelmezésből az következne, hogy a megsemmisítési utasítás félig gesztus, félig próba volt. Ezt azonban nem tudjuk bizonyítani. Brodnak erős érdeke fűződött ahhoz, hogy saját döntését erkölcsileg igazolja. Barátként valóban ismerhette Kafkát jobban, mint bárki más, de éppen közelsége miatt nem pártatlan tanú. 49

A biztosabb tény az, hogy Kafka nem egyszer rendelkezett hagyatékáról, és a megsemmisítési kívánság írásban maradt fenn. A Bodleian Library 2024-es centenáriumi kiállításán maga ez a dokumentum is a Kafka-örökség egyik központi tárgya volt. A könyvtár kiállítási anyaga éppen arra hívta fel a figyelmet, milyen paradox módon vált Kafka világirodalmi ikonná: jelentős részben olyan kéziratok révén, amelyek publikálását ő nem készítette elő. 50

A kérdéshez hozzáadódik Kafka utolsó életének története. 1923 nyarán a Balti-tengernél megismerkedett Dora Diamanttal. A fiatal nővel Berlinbe költözött, és életének talán legnagyobb gyakorlati lázadását hajtotta végre: negyvenévesen végre elhagyta Prágát és a szülői ház gravitációs terét. A Weimari Köztársaság hiperinflációja közepette szegényesen éltek, de Kafka számára a berlini hónapok a szabadság ritka tapasztalatát jelentették. Stach hangsúlyozza, hogy ez a késői korszak nem csupán lassú haldoklás volt. Kafka még írt, héberül tanult, terveket készített, és egy másik élet lehetőségét próbálta megvalósítani. 51

A betegség azonban gyorsult. 1924 tavaszára a tuberkulózis a gégefőét is megtámadta, ami a nyelést rendkívül fájdalmassá tette. Kafka Bécs közelében, Kierling szanatóriumában töltötte utolsó heteit, Dora és Robert Klopstock gondozásában. Június 3-án halt meg, egy hónappal negyvenegyedik születésnapja előtt. 52

Halála pillanatában a széles közönség számára nem volt világirodalmi klasszikus. Ismerték bizonyos német nyelvű irodalmi körökben, megjelent néhány vékony kötete, kapott elismerést, de semmi sem jelezte azt a későbbi státust, amelyben neve melléknévvé válik. Éppen ezért Brod döntése az első pillanatban nem valamiféle „világörökség megmentésének” tűnt. Egy barát hagyatékáról kellett döntenie, amelynek értékét ő a kortársak túlnyomó

többségénél magasabbra becsülte.

A kastély ebből a szempontból különösen szimbolikus. Kafka hőse egész idő alatt legitimációért küzd: azt akarja, hogy valamilyen felsőbb szerv végre kimondja, van helye a faluban. A kézirat maga 1924 után hasonló helyzetbe került. Nem volt szerzői jóváhagyása, nem volt végleges formája, nem volt kijelölt helye az életműben. Brod adta meg számára azt a kiadói „tartózkodási engedélyt”, amelyet K. a regényben soha nem kap kézhez.

Ez a párhuzam természetesen utólagos. Nem Kafka tervezte. De jól érzékelteti, milyen mélyen függ egy mű sorsa az intézményektől és közvetítőktől: barátoktól, örökösöktől, kiadóktól, szerkesztőktől, könyvtáraktól, fordítóktól. A kastély a bürokratikus közvetítés regénye, és saját utóélete is közvetítések hosszú láncolata lett.

20. Max Brod engedetlensége

Max Brodot könnyű két szélsőséges szerep egyikébe kényszeríteni. Az egyik történetben ő a hős, aki megmentette Kafkát az önmegsemmisítéstől. A másikban önkényes szerkesztő, aki ráerőltette vallásos értelmezését a barátjára, átírta a kéziratokat, és évtizedekre meghatározta, hogyan szabad Kafkát olvasni. Mindkét képben van igazság, de egyik sem elég.

Brod 1902-ben ismerte meg Kafkát Prágában, és kapcsolatuk több mint két évtizeden át tartott. Nem csupán irodalmi barátok voltak: utaztak, vitatkoztak, felolvasták egymásnak kézírataikat, és Brod rendszeresen bátorította Kafkát a publikálásra. Kafka pályájának számos fontos kapcsolatában ő volt közvetítő. A későbbi világirodalmi siker fényében könnyű elfelejteni, hogy az ifjú Kafka környezetében éppen Brod volt az egyik első, aki minden fenntartás nélkül hitt jelentőségében.

A kastély keletkezéséről is azért tudunk ennyit, mert Brod közelről figyelte. 1922. március 15-én Kafka nagyobb részleteket olvasott fel neki a készülő regény elejéből. Brod leveleiben sürgette a folytatást, és amikor Kafka szeptemberben arról írt, hogy alighanem végleg abbahagyja, barátja tréfás túlzásként próbálta elütni a hírt.⁵³ Brod tehát nem utólag találkozott először a kézirattal. Tudta, hogy Kafka mit próbál létrehozni, hallotta a szöveg egy részét a szerző hangján, és állítása szerint a tervezett befejezést is ismerte.

Ez utóbbi különösen fontos. A híres befejezés – K. halála, majd a késve érkező engedély – nem maradt fenn Kafka megírt utolsó fejezeteként. Brod emlékezéséből ismerjük. Stach elfogadhatónak tartja, hogy valóban Kafka terve lehetett, mert jól illeszkedik a regény logikájához és más Kafka-motívumokhoz. Mégsem kezelhetjük úgy, mintha az elveszett végszó szövege lenne. A regénynek nincs megírt

befejezése. Van egy közvetített tervünk. 54

Brod 1926-ban, két évvel Kafka halála után jelentette meg A kastélyt a müncheni Kurt Wolff Verlagnál. A kiadás fordulópont: ettől kezdve a kéziratból könyv, az ismeretlen töredékből olvasható regény lett. De a könyv nem azonos volt azzal, amit ma a kézirat alapján ismerünk. Brod kihagyott részeket, köztük a kézirat végén található egész epizódokat is, mert befejezetlennek vagy túl töredékesnek ítélte őket. A franzkafka.de mai, kritikai kutatásokra támaszkodó összefoglalója szerint az 1926-os első kiadásból több szakasz és a kézirat végének három teljes fejezete hiányzott; más szerkesztéstörténeti összefoglalók két nagyobb elhagyott epizódot emelnek ki, attól függően, hogyan tagolják a kéziratot. 55

Ez a bizonytalanság önmagában tanulságos. A „fejezet” szó azt sugallja, hogy egy kész könyv kész részeit számoljuk. Kafka kézírata azonban nem ilyen. Füzetek, folyamatos írás, átírások, törlések és szerkesztetlen átmenetek együttese. A fejezethatárok egy része későbbi szerkesztői döntés. Amikor tehát azt kérdezzük, hány fejezetet hagyott ki Brod, máris egy olyan rendszert használunk, amely részben maga is a posztumusz kiadástörténet eredménye.

Brod legnagyobb hatása azonban nem a mechanikus szövegrendezés volt, hanem az értelmezés. Számára Kafka műveiben erős vallási és metafizikai dimenzió működött. A per és A kastély szerinte nem egyszerűen modern

intézmények szatírái, hanem az ember és a transzcendens törvény, az ítélet, a kegyelem és a megváltás problémáját járják körül. A kastély ennek az olvasatnak különösen hálás terep: fent van egy elérhetetlen hatalom, lent az ember, aki kapcsolatot keres vele, közben hírnökök és félreérthető üzenetek közvetítenek.

Az olvasat ereje kétségtelen. A veszélye viszont az, hogy túl gyorsan megfejti a regényt. Ha a kastély egyszerűen Isten, Klamm pedig valamiféle magasabb rend képviselője, akkor a falu társadalmi viszonyai, a szexualitás, a munka, a közösségi kirekesztés és a hivatal komikuma másodlagossá válik. Elizabeth Boa és a későbbi kutatás egyik fontos felismerése éppen az, hogy A kastély egyszerre több jelrendszert mozgat: társadalmi realizmust, mítoszt, vallási allegóriát, gótikus elemeket és bürokratikus szatírárt. A mű nagysága részben abból származik, hogy egyik rendszer sem képes a többit teljesen maga alá gyűrni. 56

Brod tehát egyszerre mentette meg és keretezte Kafkát. Nélküle aligha lenne A kastély; de vele együtt olyan A kastély született, amelynek első olvasói már szerkesztője gondolati hangsúlyait is örökölték. Ez nem rendkívüli az irodalomban. A posztumusz művek szinte mindig szerkesztőkön keresztül lépnek be a nyilvánosságba. Kafkánál csak azért feltűnőbb, mert a művei maguk is a közvetítés, a jogosultság és az elérhetetlen eredet problémájáról szólnak.

A történetnek ráadásul politikai folytatása is lett. Brod 1939-ben, a náci megszállás elől Palesztinába menekült, és Kafka kézíratainak jelentős részét magával vitte. Más anyagok családtagoknál és különböző helyeken maradtak. A hagyaték tulajdonjoga, őrzése és hozzáférhetősége évtizedeken át bonyolult kérdés lett. A Bodleian Library ma Kafka papírjainak legnagyobb gyűjteményét őrzi, benne A kastély eredeti füzetével. A kéziratok 1961-ben kerültek Oxfordba Malcolm Pasley közvetítésével; a történethez szinte regénybe illő epizód tartozik: Pasley egy svájci bankból vette át az iratokat, majd autóval vitte őket Angliába. 57

A 2024-es oxfordi Kafka-kiállítás egy, A kastély második füzetéből kiszakított lapot is ideiglenesen újraegyesített a Bodleianban őrzött kézirattal. A lap másutt, az Izraeli Nemzeti Könyvtár gyűjteményében maradt fenn. 58 Egyetlen papírlap útja jól mutatja, mennyire fizikai dolog az irodalmi örökség. A „mű” nem absztrakt eszme, hanem füzet, tinta, javítás, szakadás, tulajdonjog, kölcsönzés és restaurálás is.

Ha Brod engedelmeskedik, mindez nincs. Ha Kafka nem bíz benne annyira, hogy rábízza a papírokat, szintén nincs. Ha az örökösök, könyvtárosok és filológusok más döntéseket hoznak, ma mást olvasunk. A kastély tehát nemcsak a hatalom elérhetetlenségéről szól, hanem saját sorsával azt is megmutatja, hogy az irodalom fennmaradása milyen sok emberi döntéssel múlik.

21. Melyik A kastély az igazi?

A kérdés provokatívan hangzik, pedig egészen gyakorlati. Ha ma két különböző német A kastély-kiadást teszünk egymás mellé, nem feltétlenül ugyanazt a szöveget kapjuk. A mondatok, a központosítás, a törölt részek kezelése, a fejezetbeosztás és a regény vége eltérhet. Ennek oka nem az, hogy Kafka több kész változatot publikált. Éppen ellenkezőleg: egyetlen végleges változatot sem publikált.

A szöveg első korszakát Max Brod határozta meg. Ő a kéziratból olvasható regényt készítette, és az 1926-os kiadásával hosszú időre kialakította A kastély olvasási alakját. Később újabb részeket is közöltek, és Brod saját kiadásai is változtak. A harmincas és negyvenes évek kiadásai fokozatosan közelebb kerültek a fennmaradt anyag teljességéhez, de a szerkesztői normalizálás továbbra is jelen volt. 59

A döntő fordulat Malcolm Pasley és a kritikai Kafka-kiadás munkája volt. A Bodleianban őrzött kézirat közvetlen vizsgálata lehetővé tette, hogy A kastélyt 1982-ben „a kézirat változatában” adják közre. Pasley nem azt akarta rekonstruálni, milyen könyvet adott volna ki Kafka, ha még két hónapja van dolgozni rajta. Ilyen könyv soha nem létezett. A cél az volt, hogy az olvasó és a kutató a lehető legközelebb kerüljön ahhoz, ami ténylegesen a füzetekben áll. 60

Ez filológiaiag óvatosabb, de nem old meg minden kérdést. Mit kezdünk a törlésekkel? Ha Kafka kihúzott egy mondatot, azt nyilván nem akarta a következő pillanatban a főszövegben látni. De egy befejezetlen kéziratban a törlés sokszor alkotói folyamatot dokumentál. Olyan információt tartalmazhat, amely megmutatja, mit próbált elrejteni, milyen irányból fordult el, vagy hogyan változott meg egy szereplő jelleme.

Mark Harman a Rolleston-féle Companion egyik különösen fontos tanulmányában éppen Kafka törléseit vizsgálja. Alapgondolata szerint a kézirat korábbi változataiban K. gyakran többet mond el magáról, világosabb indokokat ad, és kevésbé rejtélyes. Kafka javításai sok esetben eltávolítják ezeket a kapaszkodókat. A szerző mintha tudatosan „kicsit kísértetiesebbé” tenné a szöveget: csökkenti a magyarázatot, bizonytalanabbá teszi a motivációt, és nagyobb munkát hagy az olvasóra. 61

Ez alapvető felismerés a kafkai stílusról. A homály nem feltétlenül elsődleges adottság. Sokszor szerkesztési eredmény. Kafka megír valamit, ami túl sokat magyaráz, majd kihúzza. Az olvasó később úgy érzi, mintha egy eleve megfejtethetetlen álmvilágba került volna, holott a kézirat rétegei megmutatják: a bizonytalanságot az író részben aktívan előállította.

A regény nyitása jó példa. Kafka eredetileg első személyben kezdte a történetet, majd a névmásokat áthúzza

és K. betűt beillesztve harmadik személyű, de szorosan a hős tudatához kötött elbeszéléssé alakította. 62 A változtatás aprónak tűnik, valójában meghatározza az egész művet. Ha K. maga mondaná el a történetet, az olvasó közvetlen vallomást hallana. A harmadik személy ehelyett minimális távolságot teremt. Benne vagyunk K. nézőpontjában, de soha nem lehetünk teljesen biztosak benne, hogy az elbeszélés igazolja is az ítéleteit.

A központosítás kérdése szintén fontos. Kafka hosszú mondatainak ritmusa, vesszői és logikai kapcsolatai nem pusztán technikai részletek. A hivatalnokok monológjai azért fárasztóak és komikusak egyszerre, mert a gondolat folyton továbbépül, pontosít, visszavon, új feltételt tesz hozzá. A túlzottan „kijavított” központosítás könnyen rendezettebbé teszi azt, aminek éppen a szabályosnak látszó túlburjánzás a hatása. Pasley és a kritikai kiadás ezért a kézirat fizikai sajátosságait is sokkal komolyabban vette. 63

A filológia itt találkozik az értelmezéssel. A kérdés nem csupán az, hol legyen vessző. A szöveg változatai más Kafkát mutathatnak. Brod olvasmányosabb, könyvszerűbb regényt adott; a kritikai kiadás közelebb enged az alkotói műhelyhez, és láthatóbbá teszi a töredékességet. Egyik sem maga a soha el nem készült „végleges A kastély”.

2026-ban újabb érdekes állomás következik. A Wallstein Verlag a centenáriumra Reiner Stach által szerkesztett és kommentált kiadást készít, amelynek megjelenését 2026.

szeptember 2-ára jelzik. A kiadó leírása szerint a kötet részletes kommentárokkal magyarázza a motívumokat, fogalmakat és elbeszélői technikákat, valamint teljes terjedelemben bemutat olyan korábban törölt részeket is, amelyek betekintést engednek Kafka munkafolyamatába. 64 Ez a kiadás a jelen könyv lezárásakor még nem volt hozzáférhető; ezért tényként csak a kiadó által közölt koncepciójára és bibliográfiai adataira hivatkozhatunk, tartalmát nem használjuk úgy, mintha már elolvastuk volna.

A századik évforduló tehát nem egyszerű ünneplés. A kastély ma is mozgó szöveg abban az értelemben, hogy új kiadások újra láthatóvá teszik keletkezésének rétegeit. A kézirat természetesen nem változik. A hozzáférésünk változik hozzá.

Ez különösen illik Kafka művéhez. K. egész története arról szól, hogy valahol létezik egy eredeti döntés, egy hiteles üzenet vagy szabály, amelyhez el kellene jutni. Mindig közvetítők állnak közte és a forrás között. A modern olvasó helyzete ironikusan hasonló: Kafka „végleges akaratát” keresi egy olyan regénynél, amelyhez nincs végleges szerzői kiadás. Van kézirat, vannak törlések, Brod döntései, Pasley rekonstrukciója, fordítások és kommentárok.

Az igazi A kastély ezért nem egy elveszett, tökéletes könyv, amelyet valahol a sok változat mögött kell megtalálnunk. Az „igazi” mű maga ez a történeti rétegzettség: Kafka 1922-es, félbehagyott írása és az a

százéves szerkesztői-olvasói munka, amely megpróbál hozzáférti.

V. rész - Száz év A kastélyban

22. Istentől a bürokráciáig - Mit jelent a kastély?

Kevés huszadik századi regény váltott ki annyi megfejtési kísérletet, mint A kastély. Az olvasó alighogy megérkezik K.-val a hóba temetett faluba, már kérdezni kezd: mit jelképez a fent lévő épület? Istent? Az államot? A hivatalt? A társadalmat? A családot? A tudattalant? A halált? A választás kényszere szinte ellenállhatatlan, mert a regény minden részlete úgy viselkedik, mintha jelentene valamit. Ugyanakkor minden biztos megfejtés néhány oldalon belül repedezni kezd.

Max Brod olvasata hosszú időre meghatározta a recepciót. Barátját alapvetően vallási keresőnek látta, akinek műveiben az emberi létezés a magasabb renddel való kapcsolat kudarcát és reményét jeleníti meg. A per és A kastély ebben a keretben két rokon történet. Az egyikben az ember az ítélet törvényével, a másikban a kegyelem vagy a felsőbb rend elérhetetlen központjával találkozik. A kastély távoli hatósága ennek megfelelően könnyen válhat Isten vagy a transzcendencia képévé. 65

A vallási olvasat nem önkényes. A regény nyelve tele van a hozzáférés, a közvetítés, a bűn, a jogosultság és a kegy motívumaival. A hírnök és a levél szinte bibliai alakzatot idézhet. K. újra és újra olyan magyarázatokat hall, amelyek a földi jog logikájával nem érthetők. Ráadásul Kafka maga is intenzíven foglalkozott zsidó hagyománnyal, héberrel, vallásfilozófiai kérdésekkel és a törvény problémájával. A Cambridge Companion Iris Bruce által írt fejezete arra mutat rá, hogy Kafka számos motívuma zsidó folklórból, midrási beszédmódokból és a törvény körüli történetekből is megvilágítható. 66

De a vallási értelmezés ott válik túl szűkké, ahol minden szereplőnek előre kiosztja az allegorikus szerepet. Kamm nem viselkedik következetesen isteni küldöttként. A hivatalnokok fáradtak, szeszélyesek, olykor nevetségesek. A kastély adminisztrációja hibázik. A polgármester hosszú magyarázatából az derül ki, hogy K. meghívása akár bürokratikus tévedések láncolatából is származhat. Ha ez a rendszer a tökéletes transzcendens rend földi képe volna, feltűnően sok benne a papírhiba.

A huszadik század közepén ezért más olvasatok kerültek előtérbe. A totalitárius diktatúrák tapasztalata után Kafka hivatali világa politikai próféciának tűnhetett. A névtelen ügyirat, az önkényes hatóság, a kiszolgáltatott egyén és a szabályok átláthatatlansága különösen erős képet adott azoknak, akik a náci vagy sztálinista államot ismerték. A

„kafkai” szó sok nyelvben éppen a bürokratikus rémálom szinonimájává vált.

Ez az olvasat is termékeny, de történeti óvatosságot igényel. Kafka 1924-ben meghalt. Nem ismerte a Gestapót, a sztálini koncepciós pereket, a holokauszt adminisztratív gépezetét vagy a későbbi kommunista államok mindennapi bürokráciáját. A saját tapasztalata az Osztrák–Magyar Monarchia és az első Csehszlovák Köztársaság hivatalvilága volt. Ezt ráadásul nem pusztán kívülállóként szenvedte el. Maga is köztisztviselő volt, szakértőként dolgozott, és tudta, hogy egy szabályozási rendszer lehet egyszerre nehézkes és szükséges.

Bill Dodd politikai Kafka-olvasata éppen az ellen figyelmeztet, hogy az író apolitikus álmodozóvá vagy kész ideológiai prófétává egyszerűsítsük. Kafka figyelte kora társadalmi konfliktusait, érdeklődött anarchista és szocialista gondolatok iránt, követett nemzeti és zsidó vitákat, de nem alkotott politikai programot. 67 A regény politikuma ezért kevésbé tézis, inkább forma: megmutatja, hogyan viselkedik az ember akkor, amikor egy intézményhez fűződő viszonya meghatározza identitását, miközben az intézmény működését nem látja át.

A hatvanas évek kelet-európai Kafka-vitái jól példázzák, milyen könnyen válhat egy irodalmi mű politikai tétjévé. Az 1963-as liblicei Kafka-konferencia Csehszlovákiában annak jelképe lett, hogy a marxista kultúrpolitika képes-e befogadni

egy olyan szerzőt, akinek világában az elidegenedés nem oldódik fel egyszerű történelmi recepttel. Roger Garaudy és más résztvevők azt próbálták megmutatni, hogy Kafka az emberi elidegenedés radikális ábrázolója, ezért nem kell „dekadens” polgári írónak számúzni. 68 A vita később összekapcsolódott a csehszlovák kulturális enyhülés és a prágai tavasz előtörténetével. Kafka ekkor már nemcsak szerző volt, hanem annak próbája, mennyire tűri a rendszer a többértelműséget.

Az egzisztencialista olvasat ezzel párhuzamosan kevésbé az államot, inkább az emberi helyzetet látta a kastélyban. K. azért nem jut be, mert az ember nem jut hozzá a végső értelemhez. A világ tele van jelekkel, de egyik sem ad teljes bizonyosságot. A szabadság megmarad, ám a döntéshez szükséges biztos tudás hiányzik. Ez a Kafka-kép Camus és más huszadik századi gondolkodók közegében különösen erősnek bizonyult.

A pszichoanalitikus értelmezések más irányból indulnak. A kastély lehet a vágy elérhetetlen tárgya, a felsőbb tekintély belsővé tett alakja, az apa vagy a törvény pszichés struktúrája. Kafka saját apjához fűződő viszonya kétségtelenül kínál anyagot ehhez, de az életrajzi kulcs itt is gyorsan szűk lesz. Hermann Kafka sok mindent megmagyarázhat Kafka szorongásából; Klammot azonban nem lehet egyszerűen Hermann Kafkává alakítani.

A társadalomtörténeti és gender-olvasatok azért hoztak friss levegőt, mert visszavezették a regényt a faluba. Elizabeth Boa szerint K. modern, jogokra hivatkozó individuum, aki egy archaikusnak tűnő, közösségi rendbe érkezik. Nemcsak a kastéllyal ütközik, hanem azzal is, hogy a helyiek identitása kapcsolatokból, rangból, családból és szokásból áll össze. K. ezzel szemben szerződést, munkakört és személyes jogot akar. 69 Az ütközés ezért nem egyszerűen szabadság és zsarnokság harca. Két társadalmi logika találkozik.

Ebbe a keretbe illik Amália története. A család ellen nem születik bizonyítható hivatalos ítélet. A falu mégis kizárja őket. A regény különösen élesen mutatja meg, hogy a kastélyi hatalom és a falusi végrehajtás között nincs szükség közvetlen parancsra: a közösség azt teszi, amiről feltételezi, hogy a hatalom elvárja. A kastély így nemcsak „fent” van. A falusiak fejében és viselkedésében is működik. 70

A posztkoloniális megközelítés még váratlanabb kérdést tesz fel: miért földmérő K.? John Zilcosky arra emlékeztet, hogy a Landvermesser nem semleges szakma. A földmérés a modern állam, a tulajdon, a térképezés és a gyarmati területbirtoklás egyik technikája volt. Kafka fiatalkori olvasmányai között népszerű útleírások és gyarmati kalandtörténetek szerepeltek, amelyekben a tér felmérése a birtokbavétel előfeltétele. 71 Ha így nézzük, K. nem pusztán kiszolgáltatott idegen: olyan emberként érkezik, akinek

szakmája maga is a tér rendszerezésének és hatalmi értelmezésének eszköze.

Ez nem jelenti, hogy A kastély rejtett gyarmati regény. Inkább azt, hogy a „földmérő” szóban több történeti energia van, mint elsőre gondolnánk. K. mérni jön, de soha nem mér. A falut nem tudja térképre vinni; maga válik olyanná, akit a helyi rend próbál bemérni. A mérőből mért ember lesz.

A sok értelmezés közül tehát melyik az igaz? Talán egyik sem teljesen, és éppen ez a fontos. Boa úgy írja le a regényt, mint különböző műfajok és jelrendszerek hibridjét: falutörténet, gótikus románc, klasszikus mítosz, vallási allegória és társadalmi satíra egyszerre. 72 Ha egyetlen kulcsot erőltetünk rá, a többi zárat lezárjuk.

A kastély nem azért nagy mű, mert semmit sem jelent. Éppen ellenkezőleg: túl sok jelentést képes egyszerre működtetni. A bürokrácia valóban bürokrácia. A társadalmi hierarchia valóban társadalmi hierarchia. A vallási képek valóban megszólalnak. A szexualitás valóban hatalmi kérdés. K. valóban magányos ember. Ezek nem egymást kizáró megfejtések, hanem ugyanannak a sűrű szövetnek különböző szálai.

A száz év recepciójának talán legfontosabb tanulsága ezért nem az, hogy végre meg kell találnunk a helyes értelmezést. Inkább az, hogy A kastély ellenáll annak a vágyunknak, amely K.-t is hajtja: hogy legyen valahol egy

végleges hivatal, amely kimondja, mi az igazság.

23. A próféta, aki nem volt próféta

Kafka halála után az európai történelem olyan eseményeket produkált, amelyek visszamenőleg megváltoztatták művei hangját. A perben olvasott letartóztatás, a büntetőtelep gépezete, A kastély hivatalai és az emberi méltóság lassú felmorzsolása a harmincas-negyvenes évek után másként hatott, mint 1914-ben vagy 1922-ben. Az olvasók tapasztalatot vittek a szövegbe: diktatúrát, deportálást, titkosrendőrséget, koncepciós pert, menekültstátust, engedélyek és tiltások világát.

Innen származik a „Kafka megjósolta a totalitarizmust” gondolata. Retorikailag erős, történetileg azonban pontatlan. Kafka nem látott előre konkrét rendszereket. Nem rendelkezett valamiféle politikai jövőbelátással. Még azt sem állíthatjuk, hogy minden modern államhatalmat eleve elnyomónak tartott volna. Biztosítási hivatalnokként maga is részt vett szabályozási munkában, munkásvédelmi ügyekben, baleset-megelőzési kérdésekben. Tudta, hogy az intézmény nem csak idegen erő: embereket védhet, kártérítést oszthat, veszélyes gyakorlatokat változtathat meg.

A próféta helyett pontosabb érzékenységről beszélni. Kafka különösen élesen látta a modern hatalom néhány olyan szerkezeti sajátosságát, amely a későbbi rendszerekben

szélsőséges formát öltött. Ilyen a felelősség szétoztása. A kastélyban ritkán találunk valakit, aki azt mondja: én döntöttem. A tisztviselő továbbít, a titkár magyaráz, a küldönc kézbesít, a falusi értelmez. A döntés mindenütt jelen van, a döntéshozó sehol.

A másik a dokumentum hatalma. Egy irat egyszerre lehet pontos és téves, mégis következménye van. K. státusa papírok és telefonok között lebeg. A polgármester magyarázata szerint a földmérő meghívása olyan adminisztratív folyamat eredménye, amelyben régi akták, osztályok és ellenőrzések dolgoztak egymásra. A rendszer még a saját hibáját is képes szabályos eljárásként előadni. Ebből nem következik automatikusan diktatúra. De a modern bürokratikus hatalom egyik alapképlete felismerhető benne: az ember sorsa olyan folyamatoktól függhet, amelyeknek nincs egyetlen arca.

A harmadik a nyelv. A hatalom ritkán mondja: nem. Inkább feltételt szab, további vizsgálatot említ, más illetékességre hivatkozik, és olyan mondatokat alkot, amelyekben az elutasítás sosem végleges, az igen viszont sosem használható. A Bürgel-jelenet zseniális példája annak, hogy a rendszer még a kivételt is szabályként írja le. Létezik egy pillanat, amikor az ügyfél véletlenül elérhet valakit, aki ténylegesen intézkedhetne. Csakhogy mire ez a lehetőség megnyílik, az ügyfél rendszerint túl fáradt, túl tájékozatlan vagy egyszerűen nincs ott. A rendszer tehát nem feltétlenül

zárja be az ajtót; elég, ha úgy működik, hogy a nyitott ajtó használhatatlan legyen.

A totalitárius rendszerek később ezt a személytelenséget tudatos terrorral egészítették ki. A náci államban a jogfosztás, deportálás és tömeggyilkosság mögött dokumentumok, hivatalok és vasúti menetrendek is álltak, de a folyamat politikai célja világos volt, és konkrét emberek döntöttek róla. A sztálini terror szintén nem pusztán „bürokratikus félreértés” volt. Ideológia, erőszakszervezet és vezetői akarat működtette. Ha mindezt egyszerűen kafkainak nevezzük, fennáll a veszély, hogy a történeti felelősséget homályos gépezetté oldjuk.

Kafka ezért nem kulcs a diktatúrák történetéhez. Inkább nyelvet ad egy tapasztalathoz: ahhoz, amikor az egyén úgy érzi, hogy a róla szóló döntéshez nincs hozzáférése. Ez megtörténhet diktatúrában, demokráciában, vállalati szervezetben, kórházban, bíróságon vagy bevándorlási hivatalban is. A különbségek politikailag óriásiak, az alapélmény pszichológiailag mégis rokon lehet.

Kafka zsidó származása miatt a későbbi történelem még tragikusabb fényt vet az életműre. Három húga közül mindhárman a holokauszt áldozatai lettek. Elli, Valli és Ottla túlélte Franzot, de a náci üldözést nem. ⁷³ Kafka ezt természetesen nem tudhatta. Utólag mégis nehéz úgy olvasni a kirekesztés, a jogosultság és a hontalanság motívumait, hogy ezt a családtörténetet ne ismernénk.

Ugyanakkor etikailag téves volna a műveket a holokauszttal előérzetévé redukálni. A tragédia utólagos tudása a miénk, nem Kafka tudása.

Hasonló probléma a csehszlovák kommunista recepció. Kafka egyszerre volt prágai szerző és ideológiailag gyanús modernista. A hatvanas években való visszafogadása kulturális nyitást jelzett; az 1968 utáni „normalizáció” pedig újra politikai terhet rakott rá. Egy író, aki egész életében ódzkodott a kész rendszerektől, mindkét oldal könnyen szimbólummá tehetette.

A próféta-mítosz legjobb cáfolata maga A kastély. A regényben nincs kész politikai modell. Nincs egyértelmű zsarnok, nincs forradalmi ellenállás, nincs program, amely felszabadítaná a falut. K. még azt sem akarja, hogy a kastély megszűnjön. Elismerést akar tőle. Ez lényeges különbség. A totalitárius regények hőse gyakran menekülni vagy lázadni akar. K. ezzel szemben be akar kerülni a rendbe.

Ebben rejlik Kafka valódi modernitása. A hatalom nemcsak olyankor erős, amikor félünk tőle. Akkor is, amikor szükségünk van rá, hogy elismerjen. Az útlevél, diploma, engedély, munkaszerződés vagy státus nem pusztán külső papír: a modern életben valós lehetőségeket nyit vagy zár. K. tragédiája ezért nem az, hogy egy idegen rendszer megtámadja. Hanem hogy önazonosságát fokozatosan a rendszer válaszára bízza.

A huszonegyedik században ez a gondolat új területeken válik érthetővé. Egy automatikus hitelbíráló, platformtiltás, biztosítói döntés vagy bevándorlási eljárás mögött algoritmus és több intézményi réteg állhat. Az ügyintéző maga sem mindig tudja megmagyarázni az eredményt. A hasonlóság A kastéllyal csábító, de fontos megőrizni a különbséget: Kafka nem írt mesterséges intelligenciáról, és nem jósolta meg az algoritmikus kormányzást. A mai párhuzam a mi értelmezésünk. 74

Éppen azért használható, mert Kafka nem kötötte a helyzetet egyetlen technológiához. Az általa felismert probléma általánosabb: mi történik, amikor az ember számára létfontosságú döntés olyan rendszerben születik, amelynek szabályai részben hozzáférhetetlenek, a felelősség pedig szétszóródik?

Kafka nem próféta volt. Író volt, aki rendkívüli pontossággal vette észre saját korának repedéseit. A későbbi század azért ismerhette fel magát benne, mert ezek a repedések nem zárultak be. Sok helyen kiszélesedtek.

24. Amikor egy író neve melléknévvé válik

Kevés írónak adatott meg – vagy jutott osztályrészül – az a különös utóélet, hogy a vezetékneve köznyelvi jelzővé váljon. „Kafkai helyzet” ma olyan ember szájából is elhangozhat, aki soha nem olvasta A pert vagy A kastélyt. A szó egyszerre

jelent abszurditást, bürokratikus csapdát, szorongást, logikátlan szabályt és azt az élményt, amikor az ember hiába próbál valakivel beszélni, minden válasz újabb akadályt hoz létre.

Ez a siker hízelgőnek tűnhet, valójában veszteséggel jár. A „kafkai” gyakran minden kellemetlen ügyintézés címkéje lesz. Elromlik az online időpontfoglaló, három ablakhoz küldik az embert, vagy késik egy engedély – máris Kafka. Csakhogy A kastély sokkal több a rosszul működő hivatalnál. Sőt, a legnyugtalanítóbb pillanataiban a hivatal éppen túl jól működik: mindenki teszi a dolgát, minden szabálynak van magyarázata, és az összeredmény mégis embertelenül átláthatatlan.

A „kafkai” másik gyakori félreértése az abszurd. Kafka világa valóban képtelen, de szereplői ritkán reagálnak úgy, ahogyan egy abszurd komédiában várnánk. Gregor Samsa nem azon csodálkozik a legtovább, hogy féreggé változott, hanem azon, hogyan ér be a munkahelyére. Josef K. vitatkozik az eljárással, de megpróbálja megtanulni szabályait. A földmérő nem nevet a kastélyon; makacsul tárgyal vele. A képtelenség hétköznapivá válik.

Ezért fontos Kafka humora. Max Brod visszaemlékezése szerint Kafka felolvasások közben gyakran nevetett saját szövegein, és hallgatói is nevettek. 75 A későbbi, sötét Kafka-kép hajlamos volt ezt elfelejteni. Pedig A kastély tele van komikus jelenetekkel: a segédek infantilis bohóckodása,

a telefonhasználat, a vég nélküli hivatali magyarázatok, a fogadók rangkórsága vagy Bürgel ágyból tartott szakmai előadása egyszerre nyomasztó és nevetséges.

A humor nem enyhíti a félelmet, hanem fokozza. Ha a rendszer pusztán gonosz volna, erkölcsileg egyszerű helyzetben lennénk. Kafka rendszere azonban nevetséges és komoly egyszerre. K. is nevetséges és komoly. Ez megakadályozza, hogy kényelmesen kívül helyezkedjünk a történeten. Az olvasó egyik pillanatban együttérez a földmérővel, a másikon észreveszi, milyen öntelt vagy tapintatlan.

Jorge Luis Borges híres esszéje arra mutatott rá, hogy Kafka nem egyszerűen elődökből született: utólag maga is megteremtette az elődeit. 76 Amikor Kafkát már olvastuk, régebbi szövegekben is „kafkai” vonásokat kezdünk felismerni. Zénón paradoxonjai, Kierkegaard, Browning, egy kínai példázat vagy Gogol hivatali világa úgy tűnhet, mintha Kafkához vezetne, holott történetileg természetesen nem vezetett hozzá ilyen egyenes út.

Ugyanez történik a valósággal. Egy mai esetet kaffkainak nevezünk, és ezzel nemcsak leírjuk, hanem Kafka felől újrarendezzük. Az író neve értelmezési sablonná válik. Ez hatalmas kulturális teljesítmény, de közben veszélyes egyszerűsítés. Ha minden bürokrácia kaffkai, akkor semmi sem az igazán.

A kastély segít pontosítani a fogalmat. A valóban karkai helyzetben általában több elem egyszerre működik. Van valamilyen legitimnek tekintett rend, amelyhez az ember hozzá akar férni. A szabályok léteznek, de nem teljesen ismerhetők. A közvetítők részben segítenek, részben akadályoznak. Minden új információ egyszerre növeli és csökkenti a bizonyosságot. A főhős aktív, de cselekvése gyakran maga is erősíti a csapdát. És mindez olyan természetességgel zajlik, hogy a képtelenség nem szakítja fel a hétköznapi világ szövetét.

A modern digitális ügyintézés néha ezért idézi fel erősen Karkát. A rendszer azt mondja: kérelmét feldolgoztuk. A következő felület azt mondja: hiányzó adat. Az ügyfélszolgálat nem látja, miért. Új kérelmet lehet benyújtani, de az előző eljárás azonosítója kell hozzá, amelyet az első rendszer nem jelenít meg. Senki sem akar rosszat, mégis létrejön a csapda. Ez már közelebb áll a karkai szerkezethez, mint egyszerűen egy mogorva hivatalnok.

Az algoritmusok új dimenziót adnak a kérdésnek. Egy gépi döntési rendszer képes rangsorolni, kockázatot becsülni vagy hozzáférést megtagadni úgy, hogy a felhasználó nem ismeri a döntés súlyait. A társadalom ezért egyre többet beszél magyarázhatóságról és emberi felülvizsgálatról. Ezek mai jogi-technikai fogalmak, nem Kafka fogalmai. Mégis ugyanazt a demokratikus igényt fejezik ki, amely K. jognyelvében is felismerhető: ha egy döntés meghatároz

engem, legyen hozzáférésem ahhoz, hogyan született.

De K. története egy másik veszélyre is figyelmeztet: az átláthatóság önmagában nem feltétlenül old meg mindent. A kastély hivatalnokai sokat magyaráznak. A polgármester, Olga vagy Bürgel hosszú, részletes előadásokat tart. K. gyakran több információval távozik, mint amennyivel érkezett, mégsem kerül közelebb a célhoz. A túl sok magyarázat is lehet az átláthatatlanság formája.

A „kafkai” tehát nem egyszerűen információhiány. Inkább olyan információs környezet, amelyben a lényeges és lényegtelen nehezen választható szét. A rendszer válaszol, de a válasz nem teszi cselekvőképesebbé az embert. Ez száz évvel később talán még ismerősebb, mint a telefonközpontos világban volt.

Kafka neve közben a populáris kultúrában is önálló életet él. Filmek, képregények, színházi adaptációk, számítógépes játékok és reklámok idézik. A Bodleian centenáriumi kiállítása éppen ezt a globális utóéletet mutatta be: Kafka kézirataival mellett azt is, hogyan alakult át a szerző kulturális ikonná, akit új médiumok folyamatosan újraértelmeznek. 77

Az ikon azonban könnyen eltakarja az embert. A szomorú, fekete-fehér portré, a sovány arc, a „kafkai” rémálom és a magányos zseni képe sokkal egységesebb, mint Kafka élete volt. Stach monumentális életrajzának egyik legnagyobb érdeme éppen az, hogy ezt az ikont történeti környezetbe

helyezi vissza: családba, munkahelyre, barátságokba, utazásokba, viccekbe, szerelmekbe és a prágai mindennapokba.

A kastély századik évfordulója ezért jó alkalom arra, hogy a melléknévtől visszatérjünk a regényhez. A „kafkai” szó használható. De időnként érdemes újra elolvasni azt a művet, amelyből jelentése táplálkozik. Ott kiderül, hogy Kafka sokkal kevésbé egyhangúan sötét, sokkal humorosabb, társadalmibb és bizonytalanabb annál, mint amit a jelző sugall.

25. Kafka magyar hangja - Rónay György A kastélya

A világirodalmi klasszikusoknak minden nyelven van egy második történetük: a fordítás története. Kafka esetében ez különösen fontos, mert prózája első pillantásra szokatlanul „egyszerűnek” tűnik. Nincsenek látványosan díszes mondatok, ritka szavak vagy olyan nyelvi bravúrok, amelyek azonnal figyelmeztetik a fordítót, hogy veszélyes terepen jár. A nehézség mélyebben van. Abban, hogy a mondat egyszerre legyen tárgyilagos és nyugtalanító; pontos és bizonytalan; logikus, miközben maga a logika egyre abszurdabb eredményhez vezet.

A magyar A kastély történetében Rónay György fordítása különleges helyet foglal el. Az Európa Könyvkiadó 1964-ben jelentette meg a regényt az ő fordításában, Jávor Ottó

utószavával és Bálint Endre illusztrációival. 78 A fordítás később újabb kiadások alapja lett, bekerült a Magyar Elektronikus Könyvtárba, és évtizedeken át Rónay magyar szövegében találkozott K.-val az olvasók több nemzedéke. 79 Már önmagában az, hogy a szöveg ilyen hosszú kiadói életet élt meg, jelzi: nem egyszeri közvetítésről, hanem a magyar Kafka-recepció tartós darabjáról van szó.

Rónay György 1913 és 1978 között élt; költő, író, műfordító, irodalomkritikus és irodalomtörténész volt. A Digitális Irodalmi Akadémia bibliográfiája széles műfordítói életművet dokumentál Balzactól Goethén és Stendhalon át Michelangelóig. 80 A kastély tehát olyan fordító munkája, aki maga is íróként és kritikusként érzékelte a mondat ritmusát, nem csupán lexikai megfeleléseket keresett.

A regény első bekezdése jó példa. Kafka nyitómondata szándékosan szikár: késő este van, K. megérkezik. Ezután a látvány fokozatosan eltűnik: a falu hó alatt, a várhegy ködben és sötétben, a kastélyt fény sem jelzi. Rónay nem próbálja ezt költőibbé tenni a szükségesnél. A magyar szöveg tárgyi marad, majd egyetlen, rendkívül erős képpel zárja a bekezdést: K. „fölnézett a semmibe”. 81

Ez a megoldás azért hatásos, mert nem magyarázza meg, mit jelent a semmi. Nem teszi hozzá, hogy a kastély láthatatlan, hogy K. szorong, vagy hogy a helyzet jelképes. A szó elvégzi a munkát. A magyar olvasó egyszerre lát egy emberi mozdulatot – valaki felnéz – és egy metafizikai teret,

amelyben nincs mire nézni. A fordítás itt pontosan azt a kettősséget őrzi, amely Kafka prózájának egyik alaperénye: a konkrét cselekvés és a jelentés mélysége nem válik el egymástól.

A másik nehézség a hivatali nyelv. A kastély nem egyszerűen „furcsa” világ; a szereplők rengeteget magyaráznak. Egy rossz fordítás két irányba tévedhetne. Vagy túlságosan modern és száraz közigazgatási nyelvet használna, és elveszne a groteszk ritmus, vagy túlírt, archaizáló mondatokkal mesterségesen homályossá tenné a szöveget. Rónay változata többnyire megtartja azt a különös középhelyzetet, amelyben a mondat érthető, csak éppen a sok pontosítás végére válik nehézé megmondani, mi következik belőle.

Bürgel éjszakai monológja ennek próbaköve. A titkár folyamatosan beszél, szakmai önérzettel magyarázza a kastélyi működés kivételes helyzeteit, miközben K. egyre fáradtabb. A jelenetnek az a paradoxona, hogy a tartalom elvileg fontos, a nyelv azonban altatóvá válik. Rónay hosszú mondatai nem esnek szét, de nem is rövidülnek modern, könnyen fogyasztható kijelentésekké. A magyar olvasó ugyanabba a szellemi fáradtságba kerül, amely K.-t elnyomja. 82

A fordítás erénye a regiszterek megkülönböztetése is. A falusiak, a fogadósok, Frieda, Olga vagy a hivatalnokok nem ugyanazon a hangon szólalnak meg, de Rónay nem alakít

belőlük tájnyelvi figurákat és nem teszi a bürokratákat karikatúraszerű „hivatalnoki zsargon” beszélőivé. Ez azért fontos, mert Kafka humora sokszor nem a különös szókincsben, hanem a helyzet és a túlságosan komoly beszéd mód ellentétében rejlik.

A német szövegben gyakran ugyanazok a fogalmak térnek vissza: hivatal, engedély, kapcsolat, szolgálat, jog, kegy, ügy. A fordítónak következetesnek kell lennie, mert a regény jelentése részben ezekből az ismétlődésekből épül. Ugyanakkor a magyar nyelv nem követheti mechanikusan a német összetételeket és mondatsorrendet. Rónay munkája többnyire úgy őrzi a fogalmi hálót, hogy a magyar mondat nem válik fordításízűvé.

Természetesen minden klasszikus fordítás történeti nyelvállapotot is őriz. Hat évtized alatt változik a köznyelv, változnak a fordítói normák, és egy új kritikai kiadás más szövegvariánsokat is alapul vehet. A Rónay-fordítás ezért nem érinthetetlen relikvia. A modern filológia számára legitim kérdés, hogy a Brod-féle vagy a későbbi kézirati kiadások mely pontokon térnek el, és egy jövőbeli magyar újrafordítás mit kezdene ezekkel.

De egy fordítás értékét nem az bizonyítja, hogy soha többé nem lehet másikat készíteni. Sokkal inkább az, hogy saját nyelvén önálló irodalmi életre képes. A kastély magyar szövege ilyen. A „fölnézett a semmibe”, a falusi párbeszéd egyszerű keménysége és a hivatali monológok hullámzó

szerkezete olyan magyar Kafka-hangot teremtett, amely nem különül el az olvasás élményétől.

A magyar recepció szempontjából ezt különösen jól mutatja, hogy a fordítás nem maradt az 1964-es kiadásban. A Magyar Elektronikus Könyvtár ma is Rónay György nevét tünteti fel fordítóként, és a könyv több későbbi magyar kiadása ugyanerre a szövegre támaszkodik. 83 A fordítás így kulturális közvetítőből maga is hagyománnyá vált.

A kastély egész története a közvetítésről szól: ki viszi az üzenetet, ki értelmezi, ki hallja félre, ki ad hozzá valamit. A fordító is közvetítő, de nem Barnabás módján bizonytalan hírnök. A jó fordítás éppen azzal teszi láthatatlanná saját munkájának nagy részét, hogy az olvasó nem a közvetítőre, hanem a műre figyel. Rónay György A kastélya ebből a szempontból maradandó teljesítmény: magyarul is természetesnek érezteti azt a világot, amelyben semmi sem természetes.

Ezért a regény századik évfordulóján nemcsak Kafka 1922-es kéziratára és Brod 1926-os kiadására érdemes emlékezni. A világirodalom mindig fordításokban válik valóban világirodalommá. Magyarországon A kastély egyik meghatározó hangját Rónay György adta meg.

26. Száz év után még mindig nem jutottunk be

A százéves könyvek előtt két veszély áll. Az egyik, hogy múzeumi tárggyá válnak: mindenki tiszteli őket, kevesen olvassák. A másik, hogy erőszakkal aktualizáljuk őket: minden mai problémára ráhúzzuk a klasszikus szöveget, míg végül már csak saját korunkat látjuk benne. A kastély különös módon mindkét veszélynek ellenáll.

Nehéz pusztán történeti dokumentumként olvasni, mert K. helyzete túlságosan ismerős. Ugyanakkor lehetetlen egyszerűen 2026-ba átírni, mert a regény világa mélyen kötődik a Monarchia utáni Közép-Európához, a falu és hivatal régi szerkezeteihez, a két világháború közötti bizonytalansághoz és Kafka saját életének tapasztalataihoz.

A századik évforduló legjobb kérdése ezért nem az, hogy „mit jósolt meg Kafka?“, hanem hogy mi az, amit azóta sem oldottunk meg.

Az első ilyen probléma az intézményekhez való hozzáférés. A modern társadalom intézmények nélkül nem működik. Szükségünk van bíróságra, önkormányzatra, kórházra, biztosítóra, bankra, egyetemre, közműre, állami nyilvántartásra. A szabadság nem azt jelenti, hogy minden ilyen rendszert eltörlünk. A kérdés inkább az, hogy az intézmény hogyan marad elszámoltatható annak az embernek, akinek az életéről dönt.

K. folyamatosan ezt a kapcsolatot keresi. Nem akarja lerombolni a kastélyt. Azt akarja, hogy valaki mondja meg:

valóban hívták-e, mi a munkája, milyen joga maradhat, ki felel az ügyéért. Ezek nagyon modern kérdések. Egy jogállam egyik alapígérete éppen az, hogy a hatalom döntése indokolható, megtámadható és valamilyen eljárásban felülvizsgálható legyen.

A kastélyban formailag sok eljárás létezik, tartalmilag azonban nehéz elérni őket. Ez a különbség ma is döntő. Lehet egy rendszernek panaszgombja, ügyfélszolgálat és jogorvoslati szabályzata úgy, hogy az érintett ember mégsem kap valódi választ. Az intézményi átláthatóság nem attól valós, hogy sok dokumentum készül, hanem attól, hogy a döntés követhető és megkérdőjelezhető.

A második probléma a közvetítés. Kafka idejében levél, telefon, hivatalnok és küldönc állt ember és központ között. Ma digitális platformok, adatbázisok és automatikus rendszerek. A technológia óriásit változott, az alaphelyzet kevésbé: az információ útja maga is hatalom. Aki meghatározza, milyen csatornán lehet kérdezni, milyen mezőket kell kitölteni, mit tekint a rendszer érvényes adatnak, részben azt is meghatározza, milyen emberként jelenhetünk meg előtte.

K. földmérő. A rendszer számára ez egy mező az ügyében, neki viszont identitás. Amikor a kastély bizonytalanná teszi a státust, nemcsak állást veszélyeztet, hanem azt a történetet is, amelyet K. saját magáról mond. A modern adatvilágban hasonló feszültség jelenik meg: egy ember sokkal több annál,

mint amit róla egy nyilvántartás tartalmaz, de bizonyos helyzetekben éppen a nyilvántartás változata válik döntővé.

A harmadik probléma a közösségi alkalmazkodás. Amália családját nem rendőrök hurcolják el. A falu fordul el tőlük. Ez a történet száz év után is hátborzongató, mert a kirekesztéshez nem mindig kell központi utasítás. Elég, ha mindenki úgy érzi, hogy a másik emberrel való kapcsolat kockázatot jelent. A hatalom ilyenkor társadalmi reflexszé válik.

Ez a mechanizmus nagyon különböző politikai rendszerekben megjelenhet, ezért óatosan kell vele bánni. Nem minden társadalmi nyomás diktatúra, és nem minden kiközösítés mögött áll „kastély”. De Kafka pontosan mutatja meg a felelősség szétkenésének egyik formáját: senki sem érzi magát büntetőnek, mégis mindenki részt vesz a büntetésben.

A negyedik probléma a fáradtság. A kastély értelmezésekor kevés szó esik arról, mennyire kimerült könyv ez. K. állandóan fázik, éhes, álmos, gyalogol, várakozik. A döntő Bürgel-jelenetben éppen azért veszít el egy lehetséges alkalmat, mert képtelen ébren maradni. A rendszer nemcsak jogilag akadályozza. Fizikailag is felőrli.

Ez a részlet nagyon modern. Az ügyintézés ideje, a várakozás, az ismételt bizonyítás és a folytonos figyelem maga is költség. Aki gazdag, egészséges, képzett és sok

szabadidővel rendelkezik, könnyebben navigál bonyolult rendszerekben. Aki beteg, szegény vagy kimerült, könnyebben lemarad egy határidőről vagy elveszti a fonalat. A formai egyenlőség így tényleges egyenlőtlenséget termelhet.

K. természetesen nem pusztán áldozat. Ez az ötödik, talán legfontosabb mai tanulság. A modern politikai képzelet szereti az egyén kontra rendszer egyszerű drámáját. Kafka ezt megzavarja. K. makacs, manipulatív és időnként kegyetlen. Nem mindig hallgat azokra, akik többet tudnak a faluról. Friedához fűződő kapcsolatát részben a Klamrhoz vezető út részeként kezeli. Saját igazát annyira biztosnak érzi, hogy néha ugyanazt a hierarchikus logikát ismétli meg másokkal szemben, amelyet a kastélyban kifogásol.

Ettől lesz A kastély politikailag érettebb, mint egy egyszerű elnyomástörténet. A szabadság nem automatikusan tesz bennünket jóvá. A rendszer átláthatatlansága nem igazol minden ellenálló gesztust. A jogosultságért küzdő ember is lehet vak mások jogosultságára.

A hatodik probléma az otthon. Elizabeth Boa a Heimat fogalmából indul ki: K. modern emberként maga mögött hagyta régi otthonát, mégis kétségbeesetten akar helyet szerezni egy közösségben, amely nem fogadja be.⁸⁴ Ez az egyik oka annak, hogy a regény a migráció és hontalanság korában különös erővel olvasható. Az idegen nem egyszerűen lakást keres. Elismerést akar attól a helytől, ahol

élni próbál.

Itt sem szabad mai menekültpolitikai példázattá egyszerűsíteni a könyvet. K. helyzete nem azonos egy mai menedékkérőével, vendégmunkáséval vagy állampolgárságért folyamodó emberével. A párhuzam mégis megvilágít valamit: az otthon nem csak fizikai tér. Jog, társadalmi elfogadás és önazonosság együttese.

A századik évforduló ezért nem azért fontos, mert egy régi könyv kerek számhoz ért. A Wallstein új, kommentált kiadása, az oxfordi Kafka-kutatás, a kéziratok kiállításai és az új értelmezések azt mutatják, hogy A kastély filológiailag is élő mű. 85 Még mindig vannak kérdések a kézirat rétegeiről, a törlések jelentőségéről és arról, milyen hangsúlyokat hoznak létre az egyes kiadások.

De a legfontosabb életjel maga az olvasói bizonytalanság. A kastély ma sem engedi, hogy gyorsan elhelyezzük. Nem lehet egyszerűen „bürokráciaellenes regényként” kipipálni. Nem lehet megnyugtató vallási allegóriává oldani. Nem lehet csak Kafka apjához vagy betegségéhez kötni. És nem lehet úgy sem modernizálni, hogy K. kezébe okostelefont adunk, majd kijelentjük: íme, Kafka megjósolta a világunkat.

A könyv száz év után is azért zavaró, mert az olvasó ugyanabba a helyzetbe kerül, mint K. Többet akar tudni. Minden fejezet ad valamit, de semmi sem zárja le a kérdést. A regény arra kényszerít, hogy együtt éljünk a részleges

tudással.

Ez talán az a képesség, amelyre a modern információs világban különösen szükségünk van. A bizonytalanságot kétféleképpen lehet elviselhetetlenné tenni. Az egyik, ha semmilyen információ nincs. A másik, ha annyi van, hogy az ember már csak egyetlen egyszerű magyarázatra vágyik. Kafka nem adja meg ezt az egyszerű magyarázatot. Arra tanít, hogy a világ lehet értelmezhető anélkül, hogy egyetlen kulccsal kinyitható volna.

Száz év után tehát még mindig nem jutottunk be a kastélyba. De talán éppen ez az olvasás értelme. Nem az, hogy végül megkapjuk a belépési engedélyt, hanem hogy pontosabban lássuk, mi történik velünk az úton.

Epilógus - Az út, amely nem vezet a kastélyhoz

K. első reggelén elindul. A cél látszólag egyszerű: fel kell jutnia a kastélyhoz. A hegy ott van, az épület – legalább időnként – látható, tehát lennie kell útnak is. A geometria azt sugallja, hogy két pont között kapcsolat teremthető.

A regény azonban már ebben az első mozgásban felmondja a geometria szabályát. K. halad, de nem közeledik úgy, ahogyan várná. Az út elfordul, a távolság megmarad. Később embereket követ, akik szerinte kapcsolatban állnak a

kastéllyal, de a mozgás újra lefelé vezet. Barnabás hazaérkezik, K. pedig döbbenten érti meg, hogy saját reményét összetévesztette az út irányával. 86

Ebben a jelenetben benne van az egész könyv. K. mindig valós jelből indul ki. Barnabás valóban küldönc. Van levél. Van telefon. Vannak hivatalnokok. A kastély létezik. A tévedés nem az, hogy K. mindent kitalál. Hanem hogy a részleges jeleket egy teljes út térképévé rendezi.

Az olvasó ugyanezt teszi. Megtalálja a vallási motívumot, és azt mondja: a kastély Isten. Megtalálja a hivatalt, és azt mondja: a kastély az állam. Megtalálja Hermann Kafka árnyékát, és azt mondja: a kastély az apa. Megtalálja a vágyat, és azt mondja: a kastély az elérhetetlen beteljesülés. Mindegyik út valódi nyomból indul. Egyik sem érkezik meg végleg.

Kafka 1922-ben maga sem érkezett meg a regény végéhez. Megvolt a tervezett cél, de nem tudta megépíteni hozzá az utat. A kézirat félbemaradt. Brod könyvvé rendezte. Pasley visszanyitotta a kézirat rétegeit. Fordítók új nyelveken építettek hozzá utakat. Kritikusok száz éven át új térképeket rajzoltak.

És a kastély még mindig ott áll.

Talán azért, mert nem épület.

Talán azért, mert minden olyan rend képe, amelyhez hozzá akarunk tartozni, de amelynek feltételeit nem mi szabjuk. Talán azért, mert minden emberi életben van valami, aminek elismerését egy távoli „fenttől” várjuk. Talán azért, mert az értelemhez való viszonyunk eleve ilyen: közeledünk, értelmezünk, javítjuk a térképet, és közben tudjuk, hogy a teljes nézet nem a miénk.

A regény legnagyobb ereje, hogy nem kényszerít választásra e lehetőségek között. Egy hóba temetett falut ad, egy idegent, néhány fogadót, hivatalnokokat, nőket, küldöncöket és egy épületet a magasban. A többit az olvasó végzi el.

K. felnéz.

Nem látja a kastélyt.

Mégis elindul.

Függelék

Franz Kafka élete évszámokban

1883. július 3. – Franz Kafka Prágában megszületik Hermann Kafka kereskedő és Julie Löwy első életben maradt fiaként.

1889–1901 – Német nyelvű iskolákban tanul Prágában; 1901-ben érettségizik az Altstädter Deutsches

Gymnasiumban.

1901–1906 – A prágai német egyetemen jogot tanul. Tanulmányai alatt megismeri Max Brodot; barátságuk Kafka haláláig tart.

1906 – Jogi doktorátust szerez, majd kötelező joggyakorlatot végez.

1907 – Rövid időre az Assicurazioni Generali biztosítótársasághoz kerül.

1908 – Munkába áll a Cseh Királyság Munkás-balesetbiztosító Intézetében. A hivatalban később magasabb szakértői pozícióba jut; munkája ipari balesetekkel, biztosítási besorolásokkal és munkavédelmi kérdésekkel kapcsolatos.

1910 – Rendszeresebbé válik naplóírása. Az írás és a hivatal közötti konfliktus életének alapélményévé lesz.

1912. augusztus – Max Brod lakásán megismeri Felice Bauert.

1912. szeptember 22–23. – Egyetlen éjszaka alatt megírja Az ítéletet. Ugyanebben az alkotói korszakban kezd dolgozni Az átváltozáson és a később Amerika címen kiadott regénytöredéken, amelynek Kafka által használt címe Der Verschollene.

1914 – Felice Bauerrel való első eljegyzése felbomlik. Augusztusban Kafka elkezdi A per írását. Kitör az első

világháború.

1915 – Könyv alakban megjelenik Az átváltozás. Kafka munkája egyre közvetlenebb kapcsolatba hozza a háború sebesültjeinek és rokkantjainak adminisztratív problémáival.

1917 – Júliusban másodszor is eljegyzi Felice Bauert. Augusztus 11-én súlyos vérköhhögésre ébred; szeptember elején tüdőcsúcsi megbetegedést állapítanak meg nála, amely tuberkulózisnak bizonyul. Szeptembertől hosszabb időt tölt hűgánál, Ottlánál Zürauban. Decemberben a második eljegyzés is felbomlik.

1918 – Felicével a kapcsolattartás az év folyamán végleg megszakad. Összeomlik az Osztrák–Magyar Monarchia; Prága az új Csehszlovákia fővárosa lesz.

1919 – Megismeri Julie Wohryzeket és eljegyzi. Ebben az időszakban írja híres, el nem küldött Levél apámhoz című szövegét.

1920 – Megismeri Milena Jesenskát, aki Kafka prózáját csehre fordítja. Rendkívül intenzív levelezés és érzelmi kapcsolat alakul ki közöttük.

1921 – Kafka egészségi állapota hullámszerű. A betegség és a hivatal egyre nehezebben egyeztethető össze az írással.

1922. január – Špindlerův Mlýnbe utazik pihenni. A havas hegyvidéki tapasztalat közvetlenül bekerül a készülő regény világába.

1922. január–augusztus – Megírja A kastély fennmaradt kéziratát. A regény munkája nyár végére elakad.

1922. szeptember – Max Brodnak arról ír, hogy A kastélyon hetek óta nem tud előrehaladni, és valószínűleg végleg félre kell tennie.

1922. november 29. – Hagyatékaról rendelkezik; Brodnak szánt utasításában számos kiadatlan kézirat megsemmisítését kéri.

1923 – Megismeri Dora Diamantot. Berlinbe költözik vele, ezzel életében először tartósan kiszakad a prágai családi otthonból.

1924 tavasza – Betegsége súlyosan rosszabbodik. Bécs, majd Kierling szanatóriuma következik.

1924. június 3. – Kafka Kierlingben meghal. Prágában, az új zsidó temetőben helyezik nyugalomra.

1925 – Max Brod kiadja A pert.

1926 – A müncheni Kurt Wolff Verlagnál, Max Brod szerkesztésében először megjelenik A kastély.

1927 – Brod Amerika címen kiadja Kafka befejezetlen regényét, amelynek Kafka által használt eredeti címe Der Verschollene.

1939 – Brod a náci megszállás elől Palesztinába menekül, és Kafka kézíratainak jelentős részét magával viszi.

1961 – Kafka kéziratainak nagy együttese Malcolm Pasley közvetítésével az oxfordi Bodleian Library őrizetébe kerül.

1964 – Az Európa Könyvkiadónál megjelenik A kastély Rónay György fordításában.

1982 – S. Fischer kiadja Malcolm Pasley kritikai, a kézirat állapotához visszatérő Das Schloß-kiadását.

2024 – Kafka halálának századik évfordulóján Oxfordban és másutt nagyszabású kiállítások és programok vizsgálják újra a kézirati örökséget és a globális Kafka-képet.

2026 – Száz éve jelent meg először A kastély. A Wallstein Verlag a centenáriumra Reiner Stach kommentált kiadását készíti elő.

Kafka fontosabb művei – eredeti és bevett magyar címekkel

A magyar címeknél a magyar könyvkiadásban meghonosodott változatokat használjuk. Ahol egy műnek több címe él, röviden jelezzük a különbséget.

- Das Urteil – Az ítélet
- Die Verwandlung – Az átváltozás
- Der Heizer – A fűtő; a később Amerika címen kiadott regénytöredék első fejezete

• Der Verschollene – Amerika; Kafka a kéziratnak a Der Verschollene címet adta, Max Brod azonban posztumusz Amerika címen jelentette meg, és ez a cím honosodott meg széles körben a magyar kiadásokban is

- Der Process / Der Proceß – A per
- In der Strafkolonie – A fegyencgyarmaton
- Ein Landarzt – Egy falusi orvos
- Vor dem Gesetz – A törvény kapujában
- Eine kaiserliche Botschaft – A császár üzenete
- Beim Bau der chinesischen Mauer – A kínai fal építése
- Brief an den Vater – Levél apámhoz
- Ein Hungerkünstler – Az éhezőművész
- Das Schloss / Das Schloß – A kastély
- Forschungen eines Hundes – Egy kutya kutatásai
- Josefine, die Sängerin oder Das Volk der Mäuse – Josefine, az énekesnő, avagy az egerek népe
- Der Bau – Az odú; a cím Max Brodtól származik, mert Kafka a töredéket nem címezte meg véglegesen

Ki kicsoda A kastélyban?

K. – A regény főhőse, aki földmérőként érkezik a faluba. Hogy megbízása mennyire valós, félreértett vagy utólag

igazolt, a történet egyik alapbizonytalansága. Jogot, munkát és tartózkodási lehetőséget követel, miközben egyre inkább maga is a kastély elismerésétől teszi függővé önmagát.

Klamm – Magas rangú kastélyi hivatalnok, akivel K. mindenáron találkozni akar. Személye körül pletykák, félig biztos megfigyelések és társadalmi mítoszok keringenek. Frieda korábban a szeretője.

Frieda – A kastélyi urak által látogatott fogadó pultoslányaként ismeri meg K. Klamm-mal való kapcsolata rangot biztosít számára. K.-val elhagyja korábbi helyét, de kapcsolatukat K. kastély-megszállottsága fokozatosan szétrombolja.

Barnabás – Fiatal küldönc, aki a kastély üzeneteit közvetíti K.-nak. A közvetlen kapcsolat ígéretét testesíti meg, de maga sem látja át, pontosan hogyan működik a hivatali hierarchia.

Olga – Barnabás nővére. Részletesen elmeséli családjuk bukását, és K. számára a falusi társadalom egyik legfontosabb értelmezője lesz.

Amália – Olga és Barnabás nővére. Visszautasítja Sortini kastélyi hivatalnok sértő szexuális felszólítását. Családjá ezután hivatalos ítélet nélkül is társadalmi kirekesztésbe kerül. Amália a regény egyik legerősebb autonóm alakja.

Sortini – Kastélyi hivatalnok, akinek Amáliához intézett levele elindítja a Barnabás család elszigetelődését. A

regényben alig van közvetlenül jelen; hatását a falusiak reakciói sokszorozzák meg.

A polgármester – Hosszú magyarázatban próbálja rekonstruálni, hogyan keletkezhetett K. földmérői megbízása. Beszámolója a kafeai bürokrácia egyik mintajelenete: a rendszer részletesen elszámol saját tévedéseivel, anélkül hogy az érintett helyzete világosabbá válna.

A tanító – K.-val szemben bizalmatlan, ugyanakkor munkalehetőséget teremt neki az iskolában. A falu rendjének egyik hétköznapi képviselője.

Artur és Jeremias – K. két segédje. Egyszerre komikus, gyermeki és nyugtalanító figurák. K. nem ismeri el őket valódi korábbi segédeként, a kastély mégis hozzá rendeli őket.

Pepi – A fogadó alkalmazottja, aki Frieda távozása után rövid időre jobb pozícióba kerül. Története megmutatja, hogyan termel a kastély közelsége vágyat és rangot még azok között is, akik alig találkoznak tényleges hivatalnokkal.

Erlanger – Kastélyi titkár, aki egy látszólag jelentéktelen ügyben magához rendeli K.-t. Jelenete érzékelteti, hogy a hivatal legapróbb személyes szokása is szabállyá válhat a falu számára.

Bürgel – Összekötő titkár. Éjszakai monológjában azt magyarázza el, hogy különleges körülmények között az ügyfél váratlanul tényleges hozzáféréshez juthat a hivatali döntéshez. K. azonban annyira kimerült, hogy a lehetőség pillanatában elalszik.

Hans Brunswick – Iskolás fiú, aki rokonszenvvvel fordul K. felé. Jelenléte jelzi, hogy a falu nem teljesen egységes K. elutasításában.

A kocsmárosné – A kastély és Kamm rangjának egyik legodaadóbb falusi őre. K.-val való konfliktusában egyszerre jelenik meg személyes sértettség, társadalmi hierarchia és a kastélyhoz való igazodás.

A kastély kéziratának és kiadásainak rövid története

1922. január-augusztus: Kafka hat füzetben írja a regényt. A kézirat eleinte gyorsan halad, később hosszú törlések, változatok és egyre nehezebben összefogható történetszálak jelennek meg.

1922 szeptember: Kafka közli Broddal, hogy a munkát valószínűleg végleg félreteszi.

1924: Kafka halála után a befejezetlen kézirat Max Brod gondozásába kerül. A szerző korábban kéziratai jelentős részének megsemmisítését kérte tőle; Brod nem teljesíti az utasítást.

1926: A Kurt Wolff Verlag Münchenben kiadja a regényt Max Brod szerkesztésében és utószavával. Az első kiadás nem közli a fennmaradt kézirat teljes anyagát.

1935-1951: A későbbi Brod-féle, illetve Schocken- és Fischer-kiadások további részeket tesznek hozzáférhetővé, de a szöveg továbbra is szerkesztett formában él.

1961: A kéziratanyag nagy része Oxfordba, a Bodleian Library őrizetébe kerül.

1982: Malcolm Pasley szerkesztésében megjelenik a kritikai Das Schloß, amely a kézirat állapotát és központosítását jóval következetesebben veszi alapul. Külön apparátuskötet dokumentálja a variánsokat és törléseket.

2024: A Bodleian Kafka: Making of an Icon kiállításán A kastély kéziratának egy, más gyűjteményben őrzött lapját ideiglenesen újra egyesítik a többi füzettel.

2026: A regény első kiadásának századik évfordulója. Reiner Stach szerkesztésében új kommentált német kiadás készül, amely a kiadó terve szerint a törölt szövegrétegek egy részét is teljes terjedelemben láthatóvá teszi.

Kafka Prágája - fontosabb helyszínek

Óváros tér és környéke – Kafka gyerekkorának és családi életének legfontosabb városi tere. A család több lakása és Hermann Kafka üzlete is a történelmi belvároshoz kötődött.

Kinsky-palota – A Kafka család üzlete egy időben az épület földszintjén működött; a tér és a környék Kafka mindennapi útvonalainak része volt.

Celetná utca – A család egyik lakóhelye; Kafka élete évtizedeken át néhány prágai belvárosi utca szűk körében zajlott.

Német egyetem – Kafka itt tanult jogot. A prágai német és cseh intézményi világ kettőssége jól érzékelteti azt a nyelvi-politikai környezetet, amelyben felnőtt.

Munkás-balesetbiztosító Intézet – Kafka hosszú hivatali pályájának helyszíne. Itt nem pusztán íróasztal mellett ült: szakértői és jogi munkája ipari munkabalesetek, biztosítási kategóriák és munkavédelem kérdéseire kapcsolódott.

Café Arco és más kávéházak – A prágai német nyelvű írók és értelmiségiek találkozóhelyei. Kafka nem volt állandó bohém kávéházi figura, de a város irodalmi hálózata nélkül pályája sem érthető.

Óvárosi zsidó negyed / Josefov – Kafka gyerekkorára a régi gettó jelentős része már átalakulóban volt. A zsidó Prága vallási és kulturális emlékezete ugyanakkor végig fontos maradt számára.

Új zsidó temető – Kafka, szülei és családjának több tagja itt nyugszik. A sír ma a nemzetközi Kafka-emlékezet egyik fontos prágai helye.

Jegyzetek és források

1. A kastély keletkezésének és posztumusz sorsának alapadataihoz: Reiner Stach, Kafka: The Years of Insight; FranzKafka.de, „Das Schloss”; Bodleian Libraries, Kafka-archívum.

2. Wallstein Verlag: Franz Kafka, Das Schloss, szerk., kommentár és utószó Reiner Stach; a kiadó 2026. szeptember 2-i várható megjelenést közöl.

3. Bodleian Libraries: Kafka: Making of an Icon és „Franz Kafka's papers and the Bodleian Libraries”. A könyvtár őrzi Kafka papírjainak többségét és A kastély eredeti füzetait.

4. Franz Kafka: A kastély, Rónay György fordítása, 1. fejezet; a nyitójelenet elemzéséhez a magyar szöveget használtuk.

5. Reiner Stach: Kafka: The Early Years, különösen a prágai nyelvi, társadalmi és családi közeg fejezetei.

6. Stach: The Early Years; Max Brod: Franz Kafka. Eine Biographie. Brod személyes tanúságát a modern életrajzzal ellenőrizve kezeljük.

7. Julian Preece (szerk.): The Cambridge Companion to Kafka, különösen Iris Bruce zsidó folklórról és Bill Dodd politikai olvasatról szóló tanulmányai.

8. Kafka: Levél apámhoz; Stach: The Early Years. Az apa-fiú viszonyt nem használjuk kizárólagos pszichológiai kulcsként.

9. Stach: The Early Years és The Decisive Years, Kafka biztosítói pályájáról és szakmai előmeneteléről.

10. Stach: The Decisive Years és The Years of Insight, a munkás-balesetbiztosító intézet háborús és szociális feladatairól.

11. Stach: The Decisive Years, az 1912. szeptemberi alkotói áttörés és Az ítélet keletkezésének részletes rekonstrukciója.

12. Stach: The Decisive Years, Felice Bauer és Kafka levelezésének társadalmi, érzelmi és életrajzi háttere.

13. Stach: The Decisive Years, Felice, az eljegyzési válság és A per keletkezésének időbeli összefüggései.

14. Elizabeth Boa: „The Castle”, in Julian Preece (szerk.), The Cambridge Companion to Kafka.

15. Stach: The Years of Insight, „The Personal Myth: The Castle”; a regény sűrűsödő társadalmi hálójáról és szerkezeti nehézségeiről.

16. Stach: The Decisive Years, az 1914-es háborús tömeghangulatról és Kafka gyorsan változó reakcióiról.

17. Uo.; továbbá Stach: The Years of Insight, Kafka katonai szolgálati terveiről és munkahelyi nélkülözhetetlenségéről.

18. Stach: The Decisive Years, a háborús rokkantak, baleseti ügyek és szociális intézkedések Kafka hivatalnoki munkájában.

19. Stach: The Years of Insight, a Monarchia összeomlása utáni prágai helyzetről és Kafka cseh nyelvi alkalmazkodásáról.

20. Stach: The Years of Insight, Kafka 1917. augusztusi vérköhögéséről, a szeptemberi orvosi vizsgálatról, valamint a tuberkulózis következményeiről és a korabeli kezelési lehetőségekről.

21. Uo.; Kafka zürnai feljegyzései és aforizmái.

22. Stach: The Years of Insight, az 1918–1922 közötti évek élethelyzetéről és Kafka növekvő időtudatáról.

23. Kafka: Naplók, levelek, magyar válogatás; Stach: The Years of Insight, Milena Jesenská és Kafka kapcsolatáról.

24. Stach: The Years of Insight, Kafka Milenának írt, a levelezés „szellemeiről” szóló híres gondolatmenetének A kastély kommunikációs rendszerével való összefüggéséről.

25. Max Brod: Franz Kafka. Eine Biographie, a Milena-kapcsolat és A kastély keletkezésének Brod-féle értelmezése; ellenpontként Stach modernebb

rekonstrukciója.

26. Stach: The Years of Insight, „The Personal Myth: The Castle”; Kafka 1922. januári megérkezése Špindlerův Mlýnbe és a „Dr. Josef Kafka” névhiba.

27. Uo.; a valós üdülőhely és a regénybeli zárt falu különbségeiről.

28. Uo.; a korai regénykezdet változatairól és K. státusának tudatos bizonytalanításáról.

29. Uo.; Stach szerint Kafka néhány hónap alatt tizenhat fejezetnyi anyagot hozott létre, a teljes kézirat hat füzetben maradt fenn.

30. Stach: The Years of Insight; FranzKafka.de, „Das Schloss – Form und Gehalt”, K. szubjektív, saját érdekei által vezérelt nézőpontjáról.

31. Kafka: A kastély, Rónay György fordítása, nyitó bekezdés. A rövid idézetet a fordítás elemzéséhez használjuk.

32. Kafka: A kastély, Barnabás családjához vezető út jelenete; Rónay György fordítása.

33. Boa: „The Castle”, a modern individuum és a falusi Heimat-közösség ütközéséről.

34. Stach: The Years of Insight, a hó és a Riesengebirge/Špindlerův Mlýn tapasztalatának regénybeli

átalakításáról.

35. Kafka: A kastély, Bürgel éjszakai jelenete; továbbá FranzKafka.de, „Das Schloss – Form und Gehalt”.

36. Stach: The Years of Insight, a kastély legfelső hatalmának erkölcsi minősíthetetlenségéről: a szöveg nem teszi egyértelműen gonosszá vagy jóindulatúvá.

37. Boa: „The Castle”: K. jogot és szabadságot követelő modern szubjektumként jelenik meg egy kvázi-feudális közegben.

38. Kafka: A kastély, Bürgel és K. beszélgetése: K. elismeri, hogy földmérőként tényleges munkát nem végez.

39. Kafka: A kastély, Olga elbeszélése Amália és Sortini ügyéről; Rónay György fordítása.

40. Julian Preece (szerk.): The Cambridge Companion to Kafka, különösen Dagmar C. G. Lorenz „Kafka and gender” című tanulmánya; továbbá Elizabeth Boa Kafka nőalakjairól szóló kutatásai.

41. Kafka: A kastély, Barnabás hazatérésének jelenete; a küldönc kastélyi aurája és annak lelepleződése.

42. Stach: The Years of Insight, a levelezés „szellemei”; Kafka: Naplók, levelek.

43. Preece (szerk.): The Cambridge Companion to Kafka, különösen Dagmar C. G. Lorenz „Kafka and gender” című

tanulmánya; Boa: „The Castle”.

44. Stach: The Decisive Years és The Years of Insight, Felice Bauer és Milena Jesenská kapcsolatának eltérő dinamikáiról.

45. Stach: The Years of Insight, a hat füzetes kézirat utolsó szakaszának egyre hosszabb törléseiről és narratív nehézségeiről.

46. Uo.; Max Brod közlése Kafka tervezett befejezéséről. A könyv ezt tervként, nem elveszett kész végfejezetként kezeli.

47. Stach: The Years of Insight, Kafka 1922. szeptemberi levele Brodnak és a regény végleges félbehagyása.

48. Stach: The Years of Insight, Kafka 1922. november 29-i hagyatéki rendelkezése; a dokumentum Brodnak szánt utasításait idézi és értelmezi.

49. Max Brod: Franz Kafka. Eine Biographie. Brod szerint Kafka tisztában lehetett azzal, hogy barátja nem fogja megsemmisíteni a kéziratokat; ezt Brod önigazoló visszaemlékezéseként, nem bizonyított tényként kezeljük.

50. Bodleian Libraries: Kafka: Making of an Icon; a 2024-es kiállítás bemutatta Kafka Brodnak szánt megsemmisítési utasítását is.

51. Stach: The Years of Insight, Kafka és Dora Diamant berlini hónapjairól.

52. Uo.; Kafka 1924-es utolsó heteiről, Robert Klopstock és Dora Diamant szerepéről, valamint a kierlingi halálról.

53. Brod: Franz Kafka. Eine Biographie; Stach: The Years of Insight. Brod 1922. március 15-én már nagyobb részeket hallott a készülő regényből.

54. Stach: The Years of Insight, a Brod által közvetített tervezett vég értékelése.

55. FranzKafka.de, „Das Schloss”: első kiadás 1926, Kurt Wolff Verlag, München, szerk. Max Brod; az első kiadás kihagyásai. A kézirat tagolása miatt a szakirodalomban eltérően számolják az elhagyott egységeket.

56. Boa: „The Castle”; továbbá Brod vallási értelmezésének recepciója a Cambridge Companion és a Rolleston-kötet tanulmányaiban.

57. Bodleian Libraries: „Franz Kafka's papers and the Bodleian Libraries”; Malcolm Pasley közvetítő szerepe és az iratok 1961-es oxfordi elhelyezése.

58. Bodleian Libraries: Kafka: Making of an Icon; a második A kastély-füzet kiszakított lapjának 2024-es ideiglenes újraegyesítése.

59. FranzKafka.de, „Das Schloss – Publikation”; Schocken- és Fischer-kiadások a Brod-féle szövegtörténetben.

60. Franz Kafka: Das Schloß. Roman. In der Fassung der Handschrift, szerk. Malcolm Pasley, S. Fischer, Frankfurt am

Main, 1982; WorldCat és Fischer bibliográfiai adatai.

61. Mark Harman: „Making Everything ‘a little uncanny’: Kafka’s Deletions in the Manuscript of *Das Schloß* and What They Can Tell Us About His Writing Process”, in James Rolleston (szerk.), *A Companion to the Works of Franz Kafka*.

62. Rolleston-kötet, Clayton Koelb Kafka elbeszélői technikájáról; továbbá Harman kézirati elemzése. Kafka a regény elején az első személyű formát K. harmadik személyű nézőpontjára változtatta.

63. Malcolm Pasley kritikai munkája és „Zu Kafkas Interpunktion”; S. Fischer kritikai Kafka-kiadássorozata.

64. Wallstein Verlag, 2026-os Reiner Stach-féle kommentált *Das Schloss*-kiadás ismertetője. A kötet a kézirat lezárásakor még megjelenés előtt állt.

65. Max Brod: *Franz Kafka. Eine Biographie*, különösen vallási fejlődésről és A kastélyról szóló fejezetei.

66. Iris Bruce: „Kafka and Jewish folklore”, in Preece (szerk.), *The Cambridge Companion to Kafka*, 150–168.

67. Bill Dodd: „The case for a political reading”, in Preece (szerk.), *The Cambridge Companion to Kafka*, 131–149.

68. Milan Drápala: „Dvakrát k liblické konferenci o Franzi Kafkovi”, *Soudobé dějiny* 10/3 (2003), 401–403; a tanulmány a liblicei konferencia politikai jelentőségét és Roger Garaudy részvételét is dokumentálja.

69. Elizabeth Boa: „The Castle”, in The Cambridge Companion to Kafka.

70. Kafka: A kastély, Olga elbeszélése Amália családjáról; Stach: The Years of Insight, az Amália-ügyben a falusi kirekesztésről és a kastély közvetlen beavatkozásának hiányáról.

71. Zilcosky: „Surveying The Castle”; Kafka földmérő-motívumának kapcsolata utazási, gyarmati és térképezési képzetekkel.

72. Boa: „The Castle”, a regény realizmust, allegóriát, mítoszt, gótikus elemeket és szatírárt összekapcsoló hibrid szerkezetéről.

73. Stach életrajzi kötetei és a Kafka-család történetének szakirodalma; Kafka három húga a náci üldözés áldozata lett.

74. A digitális és algoritmikus párhuzam a jelen kötet mai értelmező kiterjesztése, nem Kafka által megfogalmazott történeti állítás.

75. Brod: Franz Kafka. Eine Biographie, Kafka felolvasásainak humoráról; a Kafka-kutatás régóta hangsúlyozza a komikum fontosságát.

76. Jorge Luis Borges: „Kafka and His Precursors”, először 1951; angolul többek között a Labyrinths gyűjteményben.

77. Bodleian Libraries: Kafka: Making of an Icon; az archívum mellett Kafka globális irodalmi, filmes, színházi és

művészeti utóéletét is bemutatta.

78. Digitális Irodalmi Akadémia, Rónay György bibliográfiája: Franz Kafka, A kastély, ford. Rónay György, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1964, 381 oldal; utószó Jávor Ottó, illusztráció Bálint Endre.

79. Magyar Elektronikus Könyvtár, MEK-05371: Franz Kafka, A kastély, fordító Rónay György; továbbá az Európa későbbi kiadásainak bibliográfiai adatai.

80. Digitális Irodalmi Akadémia: Rónay György életrajza és bibliográfiája.

81. Kafka: A kastély, Rónay György fordítása, első bekezdés. A könyv csak rövid nyelvi példát idéz a fordítói megoldás bemutatására.

82. Kafka: A kastély, Bürgel-jelenet, Rónay György fordítása; a hosszú hivatali mondatok ritmusának elemzése.

83. MEK; Európa-kiadások. A Rónay-fordítás több évtizedes újrakiadása a magyar Kafka-recepció tartósságának egyik bibliográfiai jele.

84. Boa: „The Castle”, a Heimat fogalma és K. modern közösségkeresése.

85. Wallstein Verlag 2026; Bodleian Libraries; Oxford Kafka Research Centre – a centenáriumot megelőző kézirati és recepciós újraolvasások.

86. Kafka: A kastély, Barnabás hazavezető útja; Rónay György fordítása.

Felhasznált és ajánlott irodalom

Alapvető könyvforrások

Brod, Max: Franz Kafka. Eine Biographie. S. Fischer Verlag, 1954-es kiadás. Kortárs tanú és Kafka barátja; értelmezéseit a modern kutatással összevetve használtuk.

Kafka, Franz: A kastély. Fordította Rónay György. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1964; későbbi magyar kiadások és a Magyar Elektronikus Könyvtár szövege.

Kafka, Franz: Naplók, levelek. Magyar válogatás és fordítások; elsődleges forrás Kafka önértelmezéséhez, Felice Bauerhez, Milena Jesenskához, Max Brodhoz és másokhoz fűződő kapcsolatához.

Preece, Julian (szerk.): The Cambridge Companion to Kafka. Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

Rolleston, James (szerk.): A Companion to the Works of Franz Kafka. Camden House / Boydell & Brewer, 2002.

Stach, Reiner: Kafka: The Early Years. Ford. Shelley Frisch. Princeton University Press, Princeton, 2016.

Stach, Reiner: Kafka: The Decisive Years. Ford. Shelley Frisch. Harcourt, Inc., Orlando, 2005.

Stach, Reiner: Kafka: The Years of Insight. Ford. Shelley Frisch. Princeton University Press, Princeton-Oxford, 2013. A késői évekhez és A kastély keletkezéséhez a kötet „The Personal Myth: The Castle” fejezete kiemelt forrás.

Kézirat-, kiadás- és fordítástörténet

Kafka, Franz: Das Schloß. Roman. In der Fassung der Handschrift. Szerk. Malcolm Pasley. S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1982.

Kafka, Franz: Das Schloß: Apparatband. Szerk. Malcolm Pasley. S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1982.

Harman, Mark: „Making Everything ‘a little uncanny’: Kafka’s Deletions in the Manuscript of Das Schloß and What They Can Tell Us About His Writing Process.” In Rolleston (szerk.), A Companion to the Works of Franz Kafka.

Pasley, Malcolm: Die Schrift ist unveränderlich... Essays zu Kafka. S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1995.

S. Fischer Verlage: Franz Kafka, Schriften – Tagebücher – Briefe. Kritische Ausgabe – a kritikai kiadás sorozatának bibliográfiai és szerkesztéstörténeti anyagai.

Wallstein Verlag: Franz Kafka, Das Schloss. Szerk., kommentár és utószó Reiner Stach. Centenárium kiadás,

várható megjelenés: 2026. szeptember 2.

A kastély értelmezéséhez

Boa, Elizabeth: „The Castle.” In Julian Preece (szerk.), *The Cambridge Companion to Kafka*, 61–79.

Dodd, Bill: „The case for a political reading.” In Julian Preece (szerk.), *The Cambridge Companion to Kafka*, 131–149.

Bruce, Iris: „Kafka and Jewish folklore.” In Julian Preece (szerk.), *The Cambridge Companion to Kafka*, 150–168.

Lorenz, Dagmar C. G.: „Kafka and gender.” In Julian Preece (szerk.), *The Cambridge Companion to Kafka*, 169–188.

Zilcosky, John: „Surveying The Castle: Kafka’s Colonial Visions.” In Rolleston (szerk.), *A Companion to the Works of Franz Kafka*.

Dowden, Stephen D.: *Kafka’s The Castle and the Critical Imagination*. Camden House, Columbia, SC, 1995.

Robertson, Ritchie: *Kafka: Judaism, Politics, and Literature*. Clarendon Press, Oxford, 1985.

Sokel, Walter H.: *Franz Kafka: Tragik und Ironie*. Langen-Müller, München–Wien, 1964.

Sheppard, Richard: *On Kafka's Castle: A Study*. Croom Helm, London, 1973.

Sebald, W. G.: „The Undiscover'd Country: The Death Motif in Kafka's Castle.” *Journal of European Studies* 2 (1972), 22-34.

Deleuze, Gilles – Guattari, Félix: *Kafka: Toward a Minor Literature*. University of Minnesota Press, 1986.

Borges, Jorge Luis: „Kafka and His Precursors.” Több angol és spanyol esszékiadásban.

Drápala, Milan: „Dvakrát k liblické konferenci o Franzi Kafkovi.” *Soudobé dějiny* 10/3 (2003), 401-403.

Intézményi és digitális források

Bodleian Libraries, Oxford: Kafka Archive; *Kafka: Making of an Icon*; „Franz Kafka's papers and the Bodleian Libraries”.

FranzKafka.de: Das Schloss mű- és kiadástörténeti adatlapja, valamint a regény formájáról és tartalmáról szóló háttéranyag.

Oxford Kafka Research Centre: Kafka-kutatási és centenáriumi programok.

Magyar Elektronikus Könyvtár: Franz Kafka, *A kastély*, Rónay György fordítása, MEK-05371.

Digitális Irodalmi Akadémia: Rónay György életrajza és bibliográfiája.

WorldCat és S. Fischer Verlage: Malcolm Pasley 1982-es kritikai Das Schloß-kiadásának bibliográfiai adatai.

Forráskezelési megjegyzés

A jelen kötet nem egyetlen Kafka-életrajz, tanulmány vagy külföldi könyv átdolgozása. Többféle forrást vet össze: modern, háromkötetes életrajzot, kortárs visszaemlékezést, Kafka naplóit és leveleit, a regény magyar szövegét, nemzetközi tanulmányköteteket, kéziratkritikai kutatásokat, könyvtári archívumokat és a 2026-os centenáriumhoz kapcsolódó kiadói anyagokat. Ahol Max Brod visszaemlékezése és a modern kutatás hangsúlya eltér, ezt a szöveg jelzi. Ahol a mai digitális világgal vonunk párhuzamot, azt értelmezésként, nem Kafka „jóslataként” kezeljük.